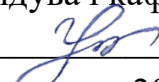

Міністерство освіти і науки України
Бердянський державний педагогічний університет
Кафедра дошкільної освіти

Допущено до захисту
Завідувач кафедру

«22» листопада 2025р

Розвивальне середовище в педагогіці М. Монтесорі
як засіб виховання самостійності в дітей середнього
дошкільного віку

Кваліфікаційна робота магістра

Виконавець: здобувачка другого
(магістерського) рівня вищої освіти,
групи м 21 ДО-з

Галузь знань: А1 Освіта/Педагогіка
Спеціальності 012 Дошкільна освіта

Освітньо-професійна програма:
Дошкільна освіта

Кольба АЛЛА Олександрівна

Керівник: д-р філософії,
Григор'єва Н.А.

Рецензент: к.п.н, доцент
Семеняко Ю.Б.

Запоріжжя – 2025

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1 ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ САМОСТІЙНОСТІ В ДІТЕЙ СЕРЕДНЬОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В КОНТЕКСТІ РОЗВИВАЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА.....	11
1.1 Проблема виховання самостійності у дітей дошкільного віку в зарубіжній та вітчизняній психолого – педагогічній літературі	11
1.2 Психолого-педагогічні характеристики середнього дошкільного віку.....	16
1.3 Вплив традиційного освітнього середовища на формування самостійності дітей дошкільного віку.....	18
Висновки до першого розділу	23
РОЗДІЛ 2 ОРГАНІЗАЦІЯ РОЗВИВАЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА В ПЕДАГОГІЦІ МОНТЕССОРІ ДЛЯ ВИХОВАННЯ САМОСТІЙНОСТІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ	26
2.1 Основні принципи педагогіки М. Монтессорі.....	26
2.2 Поняття та структура розвивального середовища в системі Монтессорі.....	28
2.3 Виховання самостійності як ключова мета педагогіки Марії Монтессорі.....	31
2.4. Можливості та обмеження впровадження монтессорі-методу в традиційному дошкільному закладі.....	33
Висновки до другого розділу.....	36
РОЗДІЛ 3 ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВИХОВАННЯ САМОСТІЙНОСТІ ДІТЕЙ СЕРЕДНЬОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В ПЕДАГОГІЦІ МАРІЇ МОНТЕССОРІ.....	38
3.1 Критерії, показники та рівні вихованості самостійності дітей середнього дошкільного віку.....	38

3.2 Педагогічні умови виховання самостійності в спеціально створеному розвивальному середовищі за методом М.Монтессорі	45
3.3 Аналіз результатів дослідження на прикінцевому етапі.....	50
Висновки до третього розділу	53
ВИСНОВКИ	56
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	60
ДОДАТКИ	80

ВСТУП

Актуальність дослідження. У сучасних умовах стрімких соціальних, культурних і технологічних змін особливої уваги набуває проблема всебічного розвитку особистості дитини ще з дошкільного віку. Самостійність як одна з ключових компетентностей формує у дітей здатність приймати рішення, відповідати за свої вчинки, ініціювати власну діяльність і розв'язувати життєві завдання. Саме тому виховання самостійності у дітей середнього дошкільного віку є важливою складовою освітнього процесу, що визначає успішність подальшого навчання, адаптації в соціумі та розвиток внутрішньої мотивації.

Розвиток самостійності в дошкільному віці відповідає сучасним державним стандартам дошкільної освіти, зокрема Базовому компоненту дошкільної освіти (БКДО) та чинним освітнім програмам, що акцентують увагу на формуванні ключових життєвих компетентностей дитини. Зокрема, у БКДО підкреслюється важливість створення сприятливих умов для самовираження дітей, активного пізнання, розвитку емоційної і соціальної самостійності. Ці вимоги підкреслюють необхідність впровадження педагогічних технологій, які б максимально сприяли розвитку внутрішньої мотивації та самостійної діяльності [5].

У цьому контексті педагогіка Марії Монтессорі виступає як інноваційна та ефективна методика, що орієнтована саме на створення розвивального середовища, яке стимулює пізнавальну активність і формування самостійності дітей. Унікальність методу Монтессорі полягає у врахуванні вікових особливостей дитини, наданні їй свободи вибору в межах структурованого середовища, використанні спеціально розроблених матеріалів і прийомів, що сприяють розвитку концентрації, самоконтролю і відповідальності. Цей підхід дозволяє не лише формувати пізнавальні навички, а й виховувати у дітей внутрішнє прагнення до саморозвитку та самовдосконалення.

Важливо зазначити, що хоча педагогіка Монтессорі набирає популярності у світі, в традиційних закладах дошкільної освіти України її впровадження залишається обмеженим. Традиційна система освітнього середовища часто не забезпечує дитині достатньої свободи вибору, а педагогічна діяльність більше орієнтована на колективні форми навчання і контроль з боку дорослих. Це обмежує формування самостійності та ініціативності у дітей, що в подальшому може негативно позначитися на їхній адаптивності і навчальних досягненнях.

Отже, вивчення і адаптація розвивального середовища за методикою Монтессорі у традиційних умовах закладів дошкільної освіти є надзвичайно актуальним завданням сучасної педагогіки. Воно відкриває можливості для оновлення освітніх практик, гармонійного поєднання новаторських підходів з існуючими традиціями, що дозволить забезпечити ефективне виховання самостійності у дітей середнього дошкільного віку. Практична реалізація цього підходу сприятиме формуванню впевненої, відповідальної, активної особистості, готової до успішного навчання і життя в суспільстві.

Таким чином, тема дослідження «Розвивальне середовище в педагогіці М.Монтессорі як засіб виховання самостійності в дітей середнього дошкільного віку» (в умовах традиційного закладу дошкільної освіти) є надзвичайно актуальною як з теоретичної, так і з практичної точки зору. Вона сприяє вдосконаленню педагогічної науки та розробці дієвих методичних рекомендацій для педагогів, що працюють із дітьми в умовах українських ЗДО, що стало підставою для обрання її темою дослідження.

Тема організації та впливу середовища на розвиток самостійності у дітей дошкільного віку досліджувалася багатьма науковцями як в Україні, так і за кордоном. Любов Артемова досліджувала особливості виховання самостійності у дошкільників у процесі організації предметно-розвивального середовища [4]. Олена Кононко вивчала психологічні аспекти розвитку дитини в умовах організованого освітнього середовища, акцентуючи увагу на становленні самосвідомості та самостійності [78]. Тамара Поніманська

розробляла методичні підходи до виховання самостійності у дошкільному віці, з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей дітей [130]. Алла Богуш вивчала мовленнєве середовище дошкільника як важливий чинник розвитку самостійного мислення та пізнавальної активності [16]. Олена Лисенко аналізувала розвивальне середовище в закладах дошкільної освіти та його вплив на формування ініціативності й самостійності у дітей.

Серед представників зарубіжних країн над проблемою впливу розвивального середовища на виховання самостійності в дітей дошкільного віку працювали такі відомі науковці, як Марія Монтесорі (Італія) – одна з найвідоміших дослідниць, яка розробила систему організації середовища (підготовлене середовище) для розвитку самостійності, незалежності, самодисципліни та вибору в дошкільників. Джон Дьюї (США) вважав, що навчальне середовище має бути побудоване на основі інтересів дитини та сприяти її активному дослідницькому пізнанню та самостійності. Рудольф Штайнер (Австрія–Німеччина) – автор вальдорфської педагогіки, де середовище організовується як простір для вільної гри, творчості й самостійної діяльності дитини. Жан Піаже (Швейцарія) вказував, що активна взаємодія з навколишнім середовищем є основою когнітивного й особистісного розвитку, включно з формуванням самостійності. Лоріс Малагуччі (Італія) творець підходу Реджіо Емілія, де середовище виступає як «третій учитель», стимулюючи самостійність, ініціативу та дослідницьку діяльність дошкільників [154].

Сучасні дослідники визнають ключову роль середовища як чинника, що не лише забезпечує розвиток базових навичок, а й формує здатність дитини до самостійних дій, прийняття рішень, саморегуляції та ініціативи. Особлива увага приділяється організації розвивального предметно-просторового середовища, яке відповідає віковим потребам дитини, підтримує її інтерес і сприяє формуванню автономії.

Ідеї М. Монтесорі залишаються актуальними й сьогодні, знаходячи нове осмислення в теоретичних і прикладних дослідженнях. Зокрема, в

Україні різні аспекти системи Монтесорі досліджували такі науковці, як О. Кононко, яка акцентувала на психологічних особливостях розвитку дитини у відповідному середовищі [78], а також Л. Шульга, яка розглядала умови впровадження Монтесорі-педагогіки в освітній простір закладів дошкільної освіти. Розкриттю філософських ідей та педагогічних принципів, технології монтесорі – методу присвячені роботи Н.Григор'євої, І.Дичківськ], Н.Дудник, М.Чепіль, практиків монтесорі-педагогів Ж.Грядовкіної, О.Помазан, Н.Прибильської.

Аспекти сенсорного розвитку дітей раннього віку в контексті Монтесорі-середовища досліджували Т.Гизберг та Н.Гавриш, які підкреслювали значення дидактичного матеріалу як засобу розвитку самостійної діяльності. І. Єрмакова вивчала питання підготовки педагогів до роботи за методом Монтесорі, акцентуючи увагу на ролі дорослого як фасилітатора, а не домінантного джерела знань.

На міжнародному рівні ідеї Марії Монтесорі знайшли розвиток у працях американської дослідниці Р. Ліллард, яка обґрунтовувала наукові докази ефективності підходу Монтесорі у формуванні саморегуляції, мотивації до навчання та самостійності у дітей дошкільного віку. Серед інших варто відзначити роботи Дж. Девідсона, який досліджував вплив підготовленого середовища на соціальні компетентності дошкільників, а також Л. Гаттенса, що аналізував довготривалі результати монтесорі-освіти на розвиток самостійності у підлітковому віці.

Таким чином, дослідження системи Монтесорі в контексті розвитку самостійності охоплює різні аспекти: організацію середовища, роль дорослого, сенсорний розвиток, соціальну адаптацію, емоційний інтелект, педагогічну підготовку та довготривалий ефект на особистість дитини. Актуальність подальших досліджень у цій сфері зумовлена потребою оновлення змісту та форм дошкільної освіти відповідно до сучасних уявлень про суб'єктність і самостійність дитини.

Об'єкт дослідження: процес виховання самостійності у дітей середнього дошкільного віку.

Предмет дослідження: розвивальне середовище в педагогіці М. Монтессорі як засіб формування самостійності у дітей середнього дошкільного віку.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити педагогічні умови ефективного використання розвивального середовища в педагогіці М. Монтессорі як засобу виховання самостійності у дітей середнього дошкільного віку.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати психолого-педагогічну літературу з проблеми розвитку самостійності дітей дошкільного віку й організації розвивального середовища в освітньому процесі.
2. Розкрити сутність і принципи педагогіки М. Монтессорі в контексті формування самостійності дошкільників.
3. Визначити особливості розвивального середовища в педагогіці Монтессорі та його вплив на поведінкову, пізнавальну й емоційну самостійність дітей середнього дошкільного віку.
4. Розробити та апробувати методичні підходи до організації монтессорі-середовища в закладі дошкільної освіти з метою розвитку самостійності дітей.
5. Оцінити ефективність запропонованих педагогічних умов у процесі формування самостійності дошкільників на основі порівняльного аналізу результатів констатувального та формувального етапів експерименту.

У процесі дослідження теми «Розвивальне середовище в педагогіці М. Монтессорі як засіб виховання самостійності в дітей середнього дошкільного віку» було використано комплекс методів, що забезпечив цілісність та наукову обґрунтованість результатів. До основних методів дослідження належать: теоретичні (аналіз, синтез, узагальнення,

класифікація, моделювання) — для вивчення та узагальнення наукових джерел з проблеми самостійності дошкільників і організації розвивального середовища за методом М. Монтессорі; емпіричні (спостереження, анкетування, бесіди, педагогічний експеримент, діагностичні методики) — для виявлення рівня сформованості самостійності у дітей та ефективності впроваджених педагогічних умов; методи математичної обробки результатів — для кількісного та якісного аналізу експериментальних даних.

Методологічну основу дослідження становлять положення гуманістичної педагогіки, діяльнісного та особистісно орієнтованого підходів, які передбачають активну роль дитини в освітньому процесі, її здатність до самостійного вибору, ініціативності та саморозвитку. Важливими методологічними орієнтирами стали також концепції розвитку вільної особистості (М. Монтессорі, Ж. Піаже), які підкреслюють значення підготовленого розвивального середовища для формування автономії дитини.

Теоретичну базу дослідження становлять праці Марії Монтессорі щодо концепції підготовленого середовища та розвитку самостійності, наукові напрацювання сучасних українських педагогів і психологів (Н.Григор'єва, І.Дичківська, Н.Дудник, О. Кононко, Т. Поніманська), які досліджують проблеми дошкільної освіти, розвиток самостійності, а також впровадження альтернативних педагогічних систем у практику закладів дошкільної освіти. Використано також зарубіжні дослідження Р. Ліллард, Д. Девідсона, Л. Гаттенса, присвячені ефективності монтессорі-підходу в контексті формування особистісної автономії у дітей.

Практична значущість дослідження полягає в тому, що на основі результатів дослідження розроблено й апробовано педагогічні умови організації монтессорі-середовища, спрямованого на розвиток самостійності в дітей середнього дошкільного віку. Отримані результати можуть бути використані в практиці роботи педагогів закладів дошкільної освіти, у

системі післядипломної педагогічної освіти, а також у підготовці майбутніх вихователів до роботи в альтернативному освітньому середовищі.

Апробація матеріалів дослідження представлена виходом публікації в збірнику наукових праць здобувачів Бердянського державного педагогічного університету (2025) «Розвиток самостійності дошкільників через середовище монтесорі-класу».

Етапи експериментальної роботи: Експериментальна робота здійснювалася на трьох етапах. На першому етапі (жовтень-грудень 2024 р.) вивчалася теоретична (педагогічна і психологічна), методична література з проблеми дослідження та проводився констатувальний експеримент, що включав діагностику дітей середнього дошкільного віку з метою визначення рівнів вихованості самостійності. На другому етапі (січень-липень 2025р.) в освітній процес ЗДО (ясла - садок) №1 «Сонечко» Петриківської с/р, Дніпровський район, Дніпропетровської області були впроваджені розроблені нами методичні підходи до організації монтесорі-середовища в закладі дошкільної освіти з метою розвитку самостійності дітей. На третьому етапі (вересень-жовтень 2025р.) формулювалися основні висновки, здійснювалося редагування і оформлення роботи.

Структура магістерської роботи складається зі вступу, двох розділів та висновків до них; загальних висновків, списку використаних джерел (190 найменувань), додатків 7. Загальний обсяг магістерської роботи складає 91 сторінка. Робота містить 6 таблиць, 2 рисунки.

РОЗДІЛ 1 ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ САМОСТІЙНОСТІ В ДІТЕЙ СЕРЕДНЬОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В КОНТЕКСТІ РОЗВИВАЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА

1.1 Проблема виховання самостійності у дітей дошкільного віку в зарубіжній та вітчизняній психолого – педагогічній літературі

Проблема формування самостійності у дітей дошкільного віку посідає одне з провідних місць у теорії та практиці дошкільної освіти, оскільки саме на цьому етапі життя дитини закладаються основи її особистісного зростання, здатності до ініціативності, відповідальності, саморегуляції. Самостійність розглядається як інтегральна якість особистості, що охоплює здатність до свідомого вибору, планування та виконання дій без зовнішнього примусу, потребу в досягненні результату власними зусиллями, а також уміння орієнтуватися в нових ситуаціях [36; 51; 96].

У зарубіжній психолого-педагогічній літературі проблема самостійності традиційно пов'язується з розвитком автономії, свободи вибору та особистої відповідальності дитини. У концепції Марії Монтесорі самостійність виступає не лише результатом виховання, а й природною потребою дитини, що реалізується у відповідному середовищі, яке забезпечує свободу дій у межах чітко визначених рамок. Педагогіка Монтесорі пропонує конкретні інструменти — дидактичні матеріали, просторову організацію середовища, ролі дорослого — які сприяють формуванню самостійності через практичну діяльність, сенсорне пізнання, самообслуговування, розвиток волі та уваги.

Американська дослідниця Е. Хенсон (E. Henson) зазначає, що у середовищі, яке створене за принципами педагогіки Монтесорі, дитина поступово вчиться приймати рішення, усвідомлювати наслідки своїх вчинків, набуває впевненості у власних силах. П. Ліллард (R. Lillard), аналізуючи ефективність Монтесорі-методики, підкреслює її позитивний вплив на формування внутрішньої мотивації до навчання, самодисципліни та

соціальної відповідальності, що є основою для розвитку справжньої самостійності. Д. Девідсон (J. Davidson) та Л. Гаттенс (L. Gattens) у своїх працях акцентують на важливості забезпечення простору, у якому дитина має право на помилку, експеримент, дослідницьку активність без страху бути покараною або осудженою, адже саме це сприяє формуванню стійкої потреби діяти самостійно.

У вітчизняній психолого-педагогічній науці проблема виховання самостійності також розглядається крізь призму особистісного підходу до дитини, визнання її суб'єктності у взаємодії з дорослими, середовищем і однолітками. Науковці підкреслюють, що самостійність у дошкільному віці — це не лише вміння щось робити без допомоги, а насамперед — готовність приймати рішення, діяти на власний розсуд, аргументувати свої дії, долати труднощі.

Так, Н. Григор'єва розглядає самостійність як багатовимірне утворення, що охоплює операційну, мотиваційну, вольову та емоційну складові. Вона наголошує на тому, що ефективне формування самостійності можливе лише за умови створення спеціально організованого розвивального середовища, яке сприяє поступовому переходу дитини від дій за зразком до самостійної ініціативи. Дослідниця підкреслює, що сучасне освітнє середовище має бути гнучким, багатофункціональним, стимулюючим, відкритим до експерименту [36].

О. Лісовець у своїх працях висвітлює взаємозв'язок між розвитком самостійності та життєвої компетентності дошкільника. На її думку, самостійність формується у процесі щоденної практики дитини, зокрема в ситуаціях, де вона має можливість обирати способи дій, прогнозувати результати, оцінювати власну діяльність. При цьому особливу роль відіграє педагог, який не нав'язує рішення, а м'яко супроводжує дитину у складних ситуаціях [96;98].

Н. Дудник обґрунтовує значення цілеспрямованого педагогічного впливу в контексті організації дитячої діяльності, що сприяє розвитку

самостійності. Вона звертає увагу на важливість створення умов, у яких дитина має змогу обирати вид діяльності, планувати її зміст, оцінювати власні результати — усе це є ключовими навичками самостійного суб'єкта [51].

І. Дичківська, вивчаючи інтеграцію інноваційних технологій у професійну підготовку педагогів, підкреслює важливість озброєння майбутніх вихователів знаннями про закономірності розвитку самостійності дошкільників, засоби її стимулювання через середовище, гру, творчу діяльність. Вона також акцентує на необхідності педагогічної рефлексії в роботі з дітьми, яка дозволяє адаптувати освітній простір до змін у потребах і можливостях дитини [48].

Н. Прибильська (монтессорі-педагог) розглядає самостійність як показник сформованості особистості дитини, її внутрішньої свободи та емоційної зрілості. Дослідниця зазначає, що у практиці виховання слід уникати авторитарних форм контролю, натомість — будувати взаємодію на довірі, діалозі, повазі до думки дитини [132;133].

Серед сучасних дослідників важливо відзначити О. Помазан, яка активно вивчає можливості впровадження педагогіки М. Монтессорі в умовах українських закладів дошкільної освіти. У своїх працях вона доводить ефективність монтессорі-підходу для розвитку самостійності, особливо завдяки структурованому середовищу, яке передбачає розміщення матеріалів у відкритому доступі, чіткий поділ простору за видами діяльності, вільний вибір завдань і повагу до ритму кожної дитини. О. Помазан підкреслює важливість професійної підготовки педагогів, які вміють створювати умови для природного розвитку самостійності без зовнішнього тиску [129].

Отже, аналіз вітчизняної та зарубіжної психолого-педагогічної літератури свідчить про глибоке усвідомлення значущості проблеми виховання самостійності у дітей дошкільного віку. Спільним є розуміння того, що розвиток цієї якості можливий лише за умови організації

сприятливого розвивального середовища, в якому дитина відчуває себе активним учасником, а не об'єктом педагогічного впливу. Саме педагогіка Монтесорі, адаптована до сучасних реалій, пропонує ефективні інструменти реалізації цього завдання.

Поняття *самостійність*, *дитяча самостійність* та *виховання самостійності* мають широке і багатогранне трактування у психолого-педагогічній науці, що пов'язано з їхньою складністю та значущістю для становлення особистості дитини дошкільного віку. Науковці визначають ці поняття з різних позицій: психологічної, педагогічної, діяльнісної, особистісно орієнтованої.

Самостійність — це інтегральна якість особистості, яка виявляється у здатності діяти свідомо, ініціативно, відповідально, без постійного зовнішнього контролю, приймаючи рішення на основі власних міркувань і досвіду. У філософському контексті вона пов'язана з ідеєю свободи та автономності особистості. У психології — з розвитком вольових процесів, мотиваційної сфери, рефлексії та саморегуляції [36].

Загальноприйняті риси самостійності:

- усвідомленість дій;
- ініціативність у виборі способів дій;
- відповідальність за результати;
- здатність до саморегуляції та самоконтролю;
- уміння діяти без зовнішньої допомоги.

Дитяча самостійність — це здатність і готовність дитини діяти за власним планом, приймати рішення, долати труднощі в межах вікових можливостей, без безпосередньої участі дорослого. Це базова передумова формування особистісної зрілості, важлива ознака соціалізації та поступового переходу дитини до статусу активного суб'єкта діяльності. Н. Григор'єва вважає дитячу самостійність системною особистісною характеристикою, яка охоплює не лише вміння, але й ставлення дитини до власної активності. О. Лісовець трактує дитячу самостійність як показник

життєвої компетентності дошкільника, що виявляється в його здатності ініціювати діяльність, планувати її та відповідати за її результат. Н. Прибильська акцентує на емоційно-вольовому аспекті дитячої самостійності — готовності дитини проявляти активність у нових ситуаціях, не боятися труднощів, демонструвати впевненість у своїх силах.

Виховання самостійності — це цілеспрямований педагогічний процес створення умов, які стимулюють ініціативність, саморегуляцію та активну діяльність дитини у різних видах дитячої активності. Йдеться не про надання готових алгоритмів дій, а про супровід становлення внутрішньої мотивації до самостійного вибору, дії, мислення. На думку Н. Дудник, виховання самостійності передбачає системну організацію розвивального середовища, в якому дитина має право на вибір, помилку, експеримент, усвідомлення результату [51]. І. Дичківська підкреслює важливість впровадження інтерактивних та діяльнісних методів виховання самостійності — через гру, проєктну діяльність, елементи дослідницької активності [47].

У психолого-педагогічній науці існують різні підходи до виокремлення компонентів самостійності:

- 1) когнітивний (інтелектуальний) компонент — здатність мислити, аналізувати ситуацію, робити висновки, приймати обґрунтовані рішення;
- 2) мотиваційний компонент — наявність внутрішнього бажання діяти самостійно, інтерес до пізнання, віра у власні сили;
- 3) операційно-діяльнісний компонент — уміння самостійно планувати, організовувати та здійснювати діяльність;
- 4) емоційно-вольовий компонент — здатність долати труднощі, не здаватися при невдачах, регулювати власні емоції під час діяльності.

Н. Григор'єва структурує самостійність як єдність чотирьох рівнів: поведінковий, інтелектуальний, особистісно-мотиваційний, вольовий. Н. Прибильська акцентує на важливості емоційної зрілості як основи самостійності. О. Помазан розглядає самостійність як результат гармонійної взаємодії підготовленого середовища і свободи дії дитини, де саме свобода

вибору і відповідальність за цей вибір є ключовими детермінантами самостійності.

Таким чином, самостійність у дошкільному віці — це складна, багатогранна якість, яка формується в процесі діяльності дитини та педагогічного впливу, опосередкованого середовищем. Виховання самостійності потребує створення таких умов, у яких дитина має змогу діяти, мислити, помилятися і виправляти помилки самостійно. Важливо, щоб дорослий не просто давав завдання, а створював простір, де дитина є ініціатором власної діяльності — саме це й забезпечує формування справжньої самостійності.

1.2 Психолого-педагогічні характеристики середнього дошкільного віку

Середній дошкільний вік (4–5 років) є надзвичайно важливим етапом у розвитку дитини. У цей період інтенсивно формуються основи особистості, активно розвиваються пізнавальні процеси, мотиваційна сфера, емоційно-вольова регуляція поведінки. Діти середнього дошкільного віку вже здатні до більш тривалого зосередження, виявляють інтерес до нового, прагнуть до самостійності, однак потребують системної педагогічної підтримки у процесі засвоєння нових соціальних ролей і моделей поведінки.

Загальна психологічна характеристика цього віку передбачає значні зміни в розвитку всіх психічних процесів. Провідною діяльністю залишається сюжетно-рольова гра, яка стає більш структурованою, тривалішою за часом і змістовно насиченою. У грі дитина вчиться дотримуватись правил, вступати у діалог, розподіляти ролі, узгоджувати дії з однолітками, тобто реалізовує як когнітивні, так і соціальні функції. Саме гра виступає середовищем, у якому розвивається мовлення, мислення, емоційна сфера та основи саморегуляції.

Пізнавальна сфера дитини цього віку характеризується зростанням інтересу до навколишнього світу. Діти ставлять багато запитань, починають робити перші спроби аналізу, порівняння, класифікації об'єктів. Активно

розвивається образне мислення, пам'ять стає більш довільною, увага — тривалішою. Водночас усі психічні процеси ще залишаються переважно наочно-дійовими та емоційно забарвленими, що обумовлює потребу у включенні дитини до різних форм практичної діяльності.

Мовлення у середньому дошкільному віці зазнає істотного вдосконалення. Діти починають користуватися складними реченнями, узгоджують слова за родом, числом і відмінком, поступово засвоюють граматичну структуру рідної мови. Мовлення виконує не лише комунікативну, а й регулюючу функцію: дитина коментує власні дії, планує їх словесно, що є важливим кроком до розвитку внутрішнього мовлення та самоконтролю.

Емоційний розвиток у цьому віці полягає в поглибленні розуміння власних і чужих емоцій, зростанні здатності до емпатії, розвитку вольової регуляції поведінки. Діти вже не діють імпульсивно, як у ранньому віці, а починають враховувати вимоги дорослого, правила, соціальну ситуацію. Проте процес емоційного самоконтролю ще потребує підтримки з боку дорослого, позитивного прикладу та педагогічної чуйності.

Соціальний розвиток дитини середнього дошкільного віку проявляється у розширенні кола спілкування, засвоєнні моральних норм, появі перших ознак дружби. Діти прагнуть до спільної діяльності з ровесниками, починають враховувати чужу думку, у них розвивається здатність до взаємодії, співпереживання. Саме в цей період формується відчуття «Я» в соціальному контексті — дитина починає усвідомлювати себе як окрему особистість, здатну приймати рішення.

Фізичний і сенсомоторний розвиток також характеризується активним вдосконаленням. Зростає загальна рухова координація, покращуються тонкі рухи пальців (що є основою для підготовки руки до письма), розвивається окомір, просторове орієнтування, точність рухів. Рухова активність залишається високою, тому для повноцінного розвитку дітей цього віку

необхідна достатня кількість рухливих ігор, фізичних вправ, завдань на координацію та баланс.

З огляду на це, основні психолого-педагогічні особливості дітей середнього дошкільного віку можна узагальнити так:

- зростає потреба в самостійності: дитина прагне виконувати дії без допомоги дорослого, пробує вирішувати завдання власними силами;
- підвищується чутливість до моральних оцінок, формується елементарне почуття відповідальності;
- розширюється рольова поведінка: дитина здатна виконувати прості доручення, розуміє соціальні ролі (дорослого, друга, дитини, вихователя);
- з'являються передумови довольної поведінки — уміння слухати інструкції, дотримуватись правил, завершувати розпочате;
- розвивається ініціативність, допитливість, прагнення до самоствердження.

Педагогічний вплив на цьому етапі має бути м'яким, ненав'язливим, спрямованим на підтримку самостійної активності дитини. Вихователь виконує роль партнера, помічника, що створює умови для власного досвіду дитини. Найефективнішими є методи, що поєднують гру, практичну діяльність, дослідництво, самовираження та рефлексію. Особливого значення набуває організація розвивального середовища, яке стимулює дитину до самостійної взаємодії з предметами, простором, іншими людьми.

Таким чином, середній дошкільний вік — це сензитивний період для становлення багатьох важливих якостей особистості, зокрема самостійності, відповідальності, ініціативності, що потребує особливої уваги з боку педагогів і батьків, а також створення відповідних умов для розвитку дитини як активного, діяльного суб'єкта.

1.3 Вплив традиційного освітнього середовища на формування самостійності дітей дошкільного віку

Традиційна система дошкільної освіти в Україні базується на нормативно визначеній моделі організації освітнього процесу, де головна роль у навчанні та вихованні дітей належить педагогові. У такому середовищі саме дорослий визначає зміст, тривалість, послідовність і спосіб здійснення діяльності. Це значною мірою формує залежність дитини від зовнішніх вимог, знижує її ініціативність і обмежує можливості для формування самостійності [20].

У традиційному освітньому середовищі дошкільного закладу переважає діяльність за інструкцією: вихователь задає тему, показує зразок, пояснює спосіб виконання завдання, очікує повторення. Такий підхід зручний для організації групи, дозволяє контролювати процес, але часто позбавляє дітей можливості власного вибору, помилки, експерименту. Відтак розвивається слухняність і виконавчість, а не самостійність як усвідомлений і внутрішньо мотивований спосіб дії.

Середовище традиційної групи ЗДО зазвичай має такі ознаки:

- розташування меблів і матеріалів переважно з урахуванням зручності для дорослого, а не доступності для дитини;
- обмежена кількість дидактичних матеріалів у вільному доступі;
- домінування фронтальних форм роботи;
- ігрова діяльність розглядається переважно як дозвілля, а не як освітній ресурс;
- обмежені можливості для індивідуального вибору, дослідження, самопланування.

У таких умовах діти часто очікують підказки, допомоги або підтвердження дій з боку дорослого. Боязнь помилитися, відсутність досвіду прийняття власного рішення, мінімальна автономія в організації діяльності — це типові риси, які свідчать про недостатній розвиток самостійності. Як

відзначають сучасні українські дослідниці Н. Григор'єва, І. Дичківська, О. Помазан традиційне середовище не дає достатньо умов для реалізації свободи дитини як суб'єкта діяльності.

Разом із тим у межах традиційної моделі можливо впроваджувати елементи, що сприяють розвитку самостійності: чергування, самообслуговування, доручення, участь у колективному прийнятті рішень (наприклад, вибір ігор, казки, музичного супроводу), організація центрів активності, куточків самостійної гри, простору для експериментування. Все це потребує переосмислення ролі педагога — від «керівника» до «партнера», який створює умови для ініціативи дитини, супроводжує її досвід без надмірної регламентації.

Вплив традиційного освітнього середовища на розвиток самостійності є неоднозначним: з одного боку, воно забезпечує структурованість і передбачуваність для дитини, що сприяє відчуттю безпеки; з іншого — обмежує розвиток таких ключових рис самостійності, як ініціативність, саморегуляція, відповідальність. Як підкреслює Н. Дудник, недостатній простір для дитячої активності й вибору спричиняє формування "залежної поведінки", що є перешкодою на шляху до особистісного розвитку.

Крім того, організація розвивального предметного середовища у межах традиційної парадигми не завжди відповідає сучасним вимогам. Часто спостерігається формальне зонування простору, недостатня кількість або недоступність матеріалів, низька варіативність ігор і занять. Це унеможливорює спонтанну гру, знижує мотивацію до пізнавальної та практичної діяльності, обмежує можливості проб і помилок — необхідних для формування досвіду самостійного вирішення завдань.

У підсумку слід зазначити, що традиційне освітнє середовище в українських ЗДО здатне частково сприяти формуванню самостійності лише за умови цілеспрямованих зусиль педагогів, які орієнтуються на особистісно-розвивальний підхід, враховують вікові потреби дошкільника і гнучко організовують простір для вільної дитячої діяльності. У протилежному

випадку домінування директивності, шаблонності та регламентованості унеможлиблює становлення дитячої суб'єктності та гальмує розвиток самостійності як важливої особистісної якості.

Формування самостійності дітей у дошкільному віці значною мірою залежить від того, у якому середовищі вони зростають і навчаються. Вітчизняна традиційна система дошкільної освіти й освітня модель М. Монтессорі мають суттєві відмінності у підходах до організації простору, ролі педагога, участі дитини в освітньому процесі. Це, у свою чергу, по-різному впливає на можливості розвитку самостійності у дітей.

У таблиці 1.1. представлена порівняльна характеристика традиційного освітнього середовища та середовища за методикою М. Монтессорі щодо формування самостійності дошкільників.

Таблиця 1.1.

Критерій порівняння	Традиційне середовище ЗДО	Монтессорі-середовище
Підхід до дитини	Дитина — об'єкт педагогічного впливу. Педагог планує і керує діяльністю	Дитина — активний суб'єкт. Вона самостійно обирає діяльність, час, тривалість і темп роботи.
Роль педагога	Учитель, організатор, контролер. Дорослий головний у процесі.	Спостерігач, фасилітатор, м'який супровідник. Дорослий діє, не заважаючи самостійності дитини.
Організація простору	Простір орієнтований переважно на дорослого. Матеріали часто зберігаються поза доступом дітей.	Простір адаптований до зросту дитини, матеріали відкриті, доступні, систематизовані за видами діяльності

Матеріали	Часто обмежені, використовуються лише під керівництвом педагога. Зазвичай один зразок на всіх	Спеціально розроблені навчальні матеріали (сенсорні, практичного життя, мовні тощо) в єдиному екземплярі — сприяють вибору, терпінню, концентрації.
Методи навчання	Пояснення, показ зразка, інструкція, повторення за дорослим.	Самостійна діяльність з матеріалом. Принципи: «Допоможи зробити це самому», «Свобода в межах дисципліни».
Вид діяльності	Домінує заняття як основна форма навчання, переважає фронтальна організація	Індивідуальна та парна робота, вільний вибір дитини. Навчання відбувається через практичну активність.
Формування самостійності	Можливості обмежені. Виховується здебільшого виконавча самостійність (за інструкцією).	Самостійність є центральною метою: діти самі планують, діють, виправляють помилки, відповідають за результат.
Оцінювання	Оцінка з боку дорослого. Часто акцент на правильності, відповідності зразку.	Самооцінювання і контроль через спеціальні матеріали. Помилка — ресурс для самокорекції.

У традиційному середовищі дитина здебільшого виконує роль слухняного виконавця, діє в межах заздалегідь визначених сценаріїв, з обмеженою можливістю для самостійного вибору. Педагог займає домінуючу позицію, що часто призводить до формування залежності від оцінки, вказівки, схвалення з боку дорослого. У такому середовищі розвивається

насамперед дисциплінованість, але не завжди — ініціативність і відповідальність.

На відміну від цього, у монтессорі-педагогіці середовище продумано таким чином, щоб стимулювати самостійність дитини з перших кроків: вона має право на помилку, час на зосередження, простір для самовираження. За словами М. Монтессорі, «дитина навчається не від того, що чує, а від того, що робить». Саме через дію, вибір і рефлексію розвивається внутрішня мотивація до самостійної поведінки.

Розвивальне середовище за М. Монтессорі не просто дозволяє бути самостійним — воно цього вимагає. Так, наприклад, лише одна копія кожного матеріалу в групі стимулює до соціальної взаємодії, терпіння, очікування; порядок на полицях і чіткі межі активності формують відповідальність і навички самоконтролю. Педагог спостерігає, не втручаючись, і лише тоді, коли дитина потребує допомоги [25].

Таким чином, традиційне середовище ЗДО частіше сприяє формуванню слухняної поведінки, але не завжди розвиває усвідомлену самостійність. Натомість середовище за методикою Монтессорі створює умови для природного становлення самостійності як внутрішньо мотивованої, цілісної якості особистості. Зміщення акценту з навчання як передавання знань до навчання як самостійного дослідження відкриває нові перспективи для дошкільної освіти в контексті розвитку дитини як активного суб'єкта.

Висновки до першого розділу

Аналіз психолого-педагогічної літератури дозволив визначити, що проблема виховання самостійності у дітей дошкільного віку є однією з ключових у контексті формування життєво компетентної, відповідальної, ініціативної особистості. Поняття «самостійність» трактується науковцями як інтегрована якість, що виявляється у вмінні дитини діяти без постійної зовнішньої підтримки, приймати рішення, нести відповідальність за власні

вчинки, а також як здатність до самоконтролю, самоорганізації та ініціативної діяльності. У наукових працях українських дослідниць (Н. Григор'євої, О. Лісовець, І. Дичківської, Н. Дудник, О. Помазан та ін.) наголошується, що самостійність має складну структуру, що включає мотиваційний, емоційно-вольовий, когнітивний та діяльнісний компоненти.

Психолого-педагогічна характеристика дітей середнього дошкільного віку (4–5 років) свідчить, що цей період є чутливим до становлення самостійності. Діти на цьому віковому етапі демонструють підвищену допитливість, прагнення до автономії, потребу в позитивному самоствердженні. Однак формування самостійності потребує відповідної організації освітнього середовища, яке має враховувати не лише вікові особливості, а й створювати умови для самостійного вибору, ініціативи, експериментування та прийняття рішень.

У процесі аналізу впливу традиційного освітнього середовища ЗДО встановлено, що воно, як правило, має директивно-інструктивний характер. Педагог виступає головним джерелом знань, а діти виконують заздалегідь визначені завдання, що значно обмежує їхню самостійність. Матеріали часто недоступні для вільного використання, простір організований більше для потреб дорослого, ніж дитини, а форми освітньої роботи зводяться переважно до фронтальних занять, які не сприяють розвитку самостійного мислення і дії.

Водночас аналіз альтернативних підходів — зокрема, педагогіки М. Монтесорі — свідчить, що розвивальне середовище, побудоване за її принципами, надає дитині умови для активного самонавчання та становлення самостійної особистості. На відміну від традиційного підходу, монтесорі-середовище забезпечує дитині свободу вибору, доступ до спеціально підібраних матеріалів, право на помилку та самокорекцію, а також можливість самостійного планування і виконання діяльності у власному темпі. Таким чином, середовище виступає не лише фізичним простором, а й активним чинником розвитку самостійності.

Отже, можна зробити висновок, що ефективне формування самостійності дітей середнього дошкільного віку можливе за умови створення відповідного розвивального середовища, яке підтримує дитячу ініціативу, автономність і саморегуляцію. Порівняльний аналіз підходів засвідчує переваги Монтесорі-педагогіки у цьому аспекті, що й обґрунтовує доцільність її подальшого вивчення та використання у практиці дошкільної освіти.

РОЗДІЛ 2 ОРГАНІЗАЦІЯ РОЗВИВАЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА В ПЕДАГОГІЦІ МОНТЕССОРІ ДЛЯ ВИХОВАННЯ САМОСТІЙНОСТІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

2.1 Основні принципи педагогіки М.Монтессорі

Педагогіка Марії Монтессорі є цілісною філософсько-педагогічною системою, яка ґрунтується на визнанні дитини активним творцем власного розвитку. Її концепція формувалася на межі XIX–XX століть і є актуальною й сьогодні завдяки гуманістичному характеру, природовідповідності та доказовій ефективності. Основу педагогіки М. Монтессорі становлять принципи, які регламентують підходи до навчання, виховання і створення відповідного розвивального середовища. Ці принципи об'єднують методологічні, психолого-педагогічні й організаційні засади освітнього процесу [23; 25; 29; 36; 37; 48].

1. Принцип свободи у межах дисципліни. Цей принцип передбачає надання дитині свободи вибору діяльності, партнерів для взаємодії, темпу й способу виконання завдань. Однак ця свобода не є всюдозволеністю. Вона поєднується з чіткими межами, які забезпечують комфорт і безпеку всіх учасників освітнього середовища. Свобода в педагогіці Монтессорі — це передусім відповідальність, вміння керувати собою, дотримуватися правил спільного життя, що формує внутрішню дисципліну дитини.

2. Принцип індивідуального підходу та природовідповідності. Монтессорі-педагогіка визнає, що кожна дитина має власний шлях розвитку, особисті інтереси, темп і стиль навчання. Тому дидактичне середовище організовується таким чином, щоб кожна дитина мала змогу задовольняти свої пізнавальні потреби через самостійну діяльність, відповідно до вікових та індивідуальних особливостей. Педагог не нав'язує теми чи завдання, а спостерігає, підказує і спрямовує, коли це справді необхідно.

3. Принцип «рука — провідник до розуму». Монтессорі стверджувала, що інтелектуальний розвиток дитини починається із маніпулятивної діяльності. Через практичну роботу з предметами формуються уявлення, поняття, розвивається мислення. Саме тому велика увага приділяється розвивальним матеріалам, які дитина може самостійно досліджувати, комбінувати, випробовувати, створюючи власний досвід. Матеріали сприяють сенсорному, мовленнєвому, логіко-математичному та загальному когнітивному розвитку.

4. Принцип самостійної діяльності. У центрі монтессорі-педагогіки — діяльність дитини. Педагог не навчає у традиційному розумінні, а створює умови для самонавчання. Саме в процесі самостійної роботи дитина закріплює знання, тренує навички, вчиться планувати, долати труднощі та відповідати за результат. Така діяльність дозволяє уникнути зовнішнього тиску і розвиває внутрішню мотивацію до навчання.

5. Принцип підготовленого середовища. Середовище — один із ключових чинників розвитку дитини в педагогіці Монтессорі. Воно має бути безпечним, структурованим, естетичним, доступним і стимулюючим. У такому середовищі все організовано відповідно до зросту, потреб і можливостей дітей. Меблі, матеріали, предмети — все пристосоване до самостійного використання. Середовище не лише підтримує, а й вимагає самостійної активності від дитини.

6. Принцип вікової чутливості (сенситивності). Монтессорі виокремила так звані сензитивні періоди — вікові етапи, коли дитина особливо сприйнятлива до засвоєння певних навичок або знань. Наприклад, у середньому дошкільному віці проявляється сенситивність до порядку, сенсорного розвитку, мови, руху, соціальної поведінки. Завдання дорослого — вчасно помітити ці періоди та створити умови для реалізації природного потенціалу дитини.

7. Принцип непрямого навчання. Монтессорі-педагог не подає знання прямо. Замість цього дитина набуває досвіду через діяльність із матеріалами,

самостійне відкриття й повторення. Педагог не виправляє помилки, а заохочує до самоперевірки. Матеріали сконструйовані так, що дитина сама може виявити і виправити помилку без втручання дорослого.

8. Принцип соціального розвитку у змішаних вікових групах. Монтессорі-середовище передбачає роботу дітей різного віку в одній групі (наприклад, 3–6 років). Це дозволяє молодшим дітям спостерігати за старшими, а старшим — навчатися лідерства, турботи та взаємодії. Така соціальна структура сприяє природному формуванню комунікативних і соціальних навичок, навчанню через приклад.

9. Принцип ролі дорослого як спостерігача. Монтессорі-педагог займає позицію уважного спостерігача, який не заважає, не нав'язує і не керує діяльністю дитини, якщо це не потрібно. Така позиція вимагає високого рівня професійної підготовки, розуміння психофізіології дитини та глибокого усвідомлення цінності її вільного розвитку.

Таким чином, основні принципи педагогіки М. Монтессорі формують альтернативну до традиційної модель освітньої взаємодії, яка спрямована на розвиток цілісної особистості дитини, її самостійності, відповідальності та внутрішньої мотивації. Ці принципи є не лише теоретичною основою, а й практичними орієнтирами для створення ефективного розвивального середовища в закладах дошкільної освіти.

2.2 Поняття та структура розвивального середовища в системі Монтессорі

У педагогіці М. Монтессорі поняття *розвивального середовища* (англ. *prepared environment*) є ключовим і визначальним для ефективного формування особистості дитини. Це не лише простір, у якому перебуває дитина, а й особливим чином організоване оточення, що відповідає її фізичним, психічним, емоційним і соціальним потребам на конкретному етапі розвитку. Основною метою такого середовища є сприяння вільному,

самостійному, активному навчанню дитини, її саморозвитку, вихованню відповідальності та самодисципліни.

Монтессорі-середовище — це простір, який *спеціально підготовлений* з урахуванням вікових особливостей дітей, у якому всі елементи спрямовані на розвиток самостійності, волі, концентрації уваги, сенсорного сприйняття, мислення та соціальних навичок. Це середовище не лише підтримує пізнавальну активність, а й формує основу для самоосвіти дитини. Саме тому Монтессорі називала його «співвихователем», поряд із педагогом і однолітками.

Основними характеристиками Монтессорі-середовища є:

1. Свобода і вибір — діти мають змогу самостійно обирати діяльність, місце роботи, матеріал і час, протягом якого вони будуть займатися.
2. Порядок і структура — усе має своє чітке місце. Це допомагає дитині розвивати почуття внутрішньої організованості.
3. Естетика і простота — матеріали та простір повинні бути привабливими, спокійними, гармонійними і не перевантаженими.
4. Придатність до самостійного використання — матеріали та меблі адаптовані до зросту і сил дитини, вона може самостійно їх взяти, використовувати і повернути на місце.
5. Соціальна взаємодія — робота у віково змішаних групах сприяє розвитку комунікації, співпраці, емпатії.

Монтессорі-середовище поділяється на кілька зон (центрів активності, осередків), які відображають ключові напрямки розвитку дитини. Кожна зона має набір матеріалів, які структуровані від простого до складного, від конкретного до абстрактного, та спрямовані на самостійну роботу дитини.

1. Зона життєвої практики. Ця зона формує навички самообслуговування, самостійності, координації рухів, уважності, зосередженості. Діти тут виконують дії, схожі на повсякденні завдання дорослих. Наприклад, виконуючи вправи: переливання води ложкою або глечиком, застібання гудзиків на спеціальних рамках, миття столу, поливання

рослин, сервірування столу.Ці завдання знайомлять дитину з порядком дій, розвивають дрібну моторику, готують до письма й організованої діяльності.

2. Сенсорна зона. Матеріали цієї зони розвивають органи чуття, вчать диференціювати властивості предметів: розмір, форму, колір, вагу, текстуру, температуру, звук, запах. Саме сенсорне сприйняття — основа інтелектуального розвитку. Це робота з такими класичними матеріалами: Рожеві вежі (*розміри*), Коричневі сходи (*товщина*), Циліндри-вкладиші (*глибина та діаметр*), Кольорові таблички, Звукові коробочки.

Кожен матеріал містить контроль помилки — дитина може самостійно виявити і виправити неточність.

3. Мовленнєва зона. Містить матеріали для розвитку усного мовлення, граматики, читання, письма, збагачення словникового запасу. В ній діти користуються такими комплектами: Рухомий алфавіт (для складання слів), Шершаві літери (тренування пальчикової моторики перед письмом), Картки з предметними зображеннями й написами. Підхід до навчання грамоти відбувається від звуків до складання слів, через розвиток моторики та сенсорики.

4. Математична зона. Навчає дитину поняттям кількості, числа, рахунку, арифметичних дій, роботи з десятковою системою шляхом роботи з дидактичними матеріалами :Червоні й сині стрижні (основи лічби), Веретенця, Намистинки (*десятки, сотні, тисячі*), Таблиці додавання та віднімання. Завдяки маніпуляції конкретними предметами діти розуміють абстрактні поняття логічно і послідовно.

5. Космічне виховання (зона культурного розвитку). Містить матеріали з географії, ботаніки, зоології, астрономії, історії, музики, мистецтва (глобуси, карти континентів, класифікаційні картки «тварина – середовище життя», спостереження за природними об'єктами, прості музичні інструменти, малювання, аплікації). Їхня мета — формування уявлень про навколишній світ і взаємозв'язки в ньому.

Монтессорі-середовище спрямоване на те, щоб кожна дитина могла самостійно вибирати завдання, працювати в індивідуальному темпі, навчатися на власних помилках, відчувати відповідальність за себе та інших. Ключова ідея: *«Допоможи мені зробити це самому»* — реалізується саме через таке розвивальне середовище. Воно розширює можливості дитини, створюючи умови для прояву ініціативи, самоконтролю, критичного мислення.

Розвивальне середовище в системі М. Монтессорі — це органічне поєднання простору, матеріалів, ритму життя й соціальної взаємодії, яке сприяє повноцінному та вільному розвитку особистості дитини. Його структура передбачає поділ на зони, кожна з яких забезпечує розвиток певних сфер діяльності, а загалом — підтримує головну мету педагогіки Монтессорі: виховання самостійної, гармонійної та відповідальної людини.

2.3 Виховання самостійності як ключова мета педагогіки М.Монтессорі

Самостійність — центральна цінність у педагогіці Марії Монтессорі. Вона розглядала дитину не як об'єкт виховання, а як суб'єкта, який має внутрішній потенціал до розвитку, навчання і прийняття рішень. Основне завдання дорослого — не нав'язувати знання, а допомогти дитині *«робити це самій»*, формуючи впевненість, ініціативність та відповідальність.

Усе в класі Монтессорі — простір, матеріали, правила, взаємини, ритм життя — створене так, щоб сприяти саме самостійному розвитку [23; 25; 29; 48].

Монтессорі вважала, що середовище виховує не менше, ніж педагог. Тому кожна деталь у класі продумана. Меблі відповідають зросту дітей: стільці, столи, полиці — все на рівні очей та рук дошкільника. Це дає змогу вільно пересуватися, брати і повертати матеріали без допомоги дорослого.

Простір відкритий і структурований: є чіткі зони — практичного життя, сенсорики, мови, математики тощо. Кожна зона має свій набір матеріалів, які

доступні завжди. Порядок — основа свободи: усе має чітке місце. Діти швидко навчаються знаходити потрібне і повертати після використання. Це розвиває відповідальність і навички організації. Таким чином, навіть проста дія — наприклад, налити собі води — стає можливістю для самостійності, якщо дитина має доступ до глечика і склянки на своїй висоті.

Монтессорі-матеріали містять контроль помилки, тобто дитина самостійно бачить, де допустила неточність, і виправляє її без оцінки з боку дорослого. Це формує: вміння аналізувати і оцінювати результат, впевненість у власних силах, досвід подолання труднощів (Рамки з застібками — дитина вчиться застібати гудзики, блискавки, шнурки; Циліндри з ручками — допомагають розвивати зорово-моторну координацію, а також розуміння розміру, форми, послідовності; переливання води, пересипання крупи — вправи на точність рухів, увагу, послідовність дій).

Педагогіка Монтессорі заснована на принципі: «свобода в межах чітко визначених правил». Діти можуть вільно обирати діяльність, але не порушувати гармонію середовища або заважати іншим.

Основні правила в групі Монтессорі обов'язкові для виконання дорослими і дітьми): використовуй матеріал так, як показав педагог; працюй з одним матеріалом за раз; поверни матеріал на місце після завершення роботи; не заважай іншому, хто працює. Такі правила не обмежують свободу, а навпаки — формують внутрішню дисципліну. Дитина навчається саморегуляції, розумінню меж, прийняттю відповідальності за власні дії.

Педагог у монтессорі-групі не навчає у звичному розумінні. Його завдання — бути уважним спостерігачем, який втручається лише тоді, коли це справді потрібно. Він готує середовище та знайомить дитину з матеріалами; спостерігає за її інтересами та труднощами; надає короткі презентації, а далі відходить; не оцінює («молодець», «гарно»), а відображає дії дитини («ти сам налив воду в склянку»). Такий підхід підтримує внутрішню мотивацію дитини та формує відчуття компетентності без залежності від зовнішньої оцінки [29].

Марія Монтесорі вважала, що справжня свобода можлива лише за умови наявності внутрішньої дисципліни. Свобода — не безкарність чи вседозволеність, а здатність приймати зважені рішення, діяти в інтересах себе та інших, зберігати спокій і повагу. Тому у її методиці дитина вчиться не «слухняності», а автономності; дисципліна не нав'язується зовні, а виховується зсередини через практику; дорослий не карає, а створює умови для самоконтролю; правила не обмежують, а служать розвитку свободи вибору з відповідальністю.

У системі Монтесорі виховання самостійності — це наскрізна мета та метод, що пронизує всі рівні організації освітнього процесу: від філософії і позиції педагога до просторового облаштування та дидактичних матеріалів. Кожен елемент середовища — меблі, матеріали, порядок, правила, тиша, взаємоповага — слугує для того, щоб дитина могла жити і розвиватися самостійно, відповідально і радісно, відчуючи свою значущість у світі. Такий підхід дозволяє дитині не просто навчитися діяти самостійно, а стати вільною особистістю, здатною до глибокого і тривалого саморозвитку.

2.4. Можливості та обмеження впровадження монтесорі-методу в традиційному дошкільному закладі

Впровадження Монтесорі-методики в традиційний заклад дошкільної освіти (ЗДО) є перспективним напрямом розвитку сучасної дошкільної педагогіки, адже її основні ідеї гармонійно поєднуються з вимогами гуманістичного підходу, орієнтованого на дитину. Методика М. Монтесорі є цілісною педагогічною системою, яка включає особливу філософію дитинства, специфіку організації освітнього середовища, використання спеціальних дидактичних матеріалів, зміну ролі дорослого та глибоке розуміння взаємодії між дитиною й середовищем. У той же час, впровадження цієї методики в умовах традиційного українського ЗДО має як певні можливості, так і суттєві обмеження.

Серед потенційних можливостей варто зазначити, що ідеї розвитку самостійності, ініціативності, відповідальності повністю відповідають сучасним завданням дошкільної освіти, зокрема вимогам Базового компонента дошкільної освіти. Отже, виховання самостійності через практичну діяльність, яка є ключовою у Монтессорі-педагогіці, може бути реалізоване в межах традиційного освітнього процесу. Також можливо використовувати окремі Монтессорі-матеріали у традиційних групах як засоби розвитку сенсорики, мовлення, математичних уявлень. Наприклад, рамки-вкладиші, піраміди, набори для переливання води, лічильні палички ефективно сприяють розвитку дрібної моторики, концентрації, логічного мислення. Ідеї зонування простору та створення центрів активності також можуть бути адаптовані до традиційних груп: осередки сенсорики, мовлення, конструктивної діяльності, мистецтва можуть функціонувати подібно до зон у Монтессорі-класі. Крім того, формування відповідального ставлення до середовища, підтримання порядку, звички повертати матеріали на місце – усе це може поступово вводитися в щоденне життя дітей навіть у традиційному освітньому середовищі. Зміна ролі вихователя – ще одна перспектива: вихователь може перейти від позиції контролю до позиції підтримки, супроводу, фасилітації, що значно підвищує якість взаємодії з дітьми та сприяє розвитку самостійності.

Разом з тим, впровадження Монтессорі-методу в умовах традиційного ЗДО має ряд суттєвих обмежень. Насамперед – це організаційні бар'єри: типовий режим дня з жорстко фіксованими заняттями не дозволяє забезпечити тривалу індивідуальну роботу дітей у вибраній діяльності. Велика наповнюваність груп (20–25 дітей) унеможливорює повноцінний індивідуальний підхід, що є основою Монтессорі-системи. Ще одним суттєвим обмеженням є відсутність у педагогів спеціальної підготовки. Монтессорі-педагог повинен мати не лише теоретичні знання про метод, а й володіти спеціальними навичками: вмінням працювати з матеріалами, дотримуватись мовчазної підтримуючої позиції, спостерігати за дитиною та

поважати її вибір. Також слід врахувати фінансові та матеріально-технічні труднощі: оригінальні Монтессорі-матеріали є дороговартісними, їх складно виготовити самотужки без втрати функціональності. У державних ЗДО такі витрати часто неможливі. Принципова відмінність між традиційним і Монтессорі-підходом спостерігається у розумінні дисципліни: у традиційному підході дисципліна базується на зовнішньому контролі дорослого, у Монтессорі – на внутрішній саморегуляції, яка формується через свободу вибору, відповідальність і самостійність. Ця філософія часто не узгоджується з усталеними методичними підходами у традиційних ЗДО. Крім того, сучасна система дошкільної освіти в Україні орієнтована на досягнення визначених програмою результатів, тоді як Монтессорі-педагогіка базується на розвитку в індивідуальному темпі, без змагання і порівняння.

Попри зазначені труднощі, часткова інтеграція ідей Монтессорі в традиційні освітні практики є можливою і перспективною. Це передбачає використання окремих дидактичних матеріалів, організацію центрів активності, впровадження елементів практичного життя у повсякденну діяльність (застелення столів, поливання квітів, сервірування тощо), зміну стилю педагогічного спілкування у бік емпатії та фасилітації. Така адаптація не лише сприятиме вихованню самостійності, а й підвищить рівень задоволеності дітей від перебування в садочку, розвиток їхньої емоційної зрілості, навичок самообслуговування і внутрішньої дисципліни.

Отже, впровадження елементів Монтессорі-педагогіки в традиційний ЗДО можливе за умови гнучкого підходу, готовності педагогів до змін, створення відповідного середовища та підтримки з боку адміністрації. Повноцінна реалізація всієї методики можлива лише в умовах спеціалізованих закладів, однак її гуманістичні засади – повага до дитини, розвиток її потенціалу через самостійну діяльність, свободу вибору та самоорганізацію – є цінними орієнтирами для оновлення традиційної дошкільної освіти в Україні.

Висновки до другого розділу

У другому розділі було здійснено глибокий теоретичний аналіз особливостей організації розвивального середовища в педагогіці М. Монтессорі та його значення для виховання самостійності у дітей дошкільного віку. Розглянуто основоположні принципи Монтессорі-педагогіки, серед яких центральне місце посідають повага до особистості дитини, свобода вибору в межах організованого середовища, індивідуалізація навчання, активна пізнавальна діяльність та розвиток саморегуляції. Підтверджено, що філософія М. Монтессорі ґрунтується на ідеї, що саме через свободу, практичну діяльність і взаємодію із підготовленим середовищем дитина формує здатність до самостійного вибору, прийняття рішень і відповідального ставлення до результатів власної діяльності.

Розвивальне середовище в системі Монтессорі постає як цілісна, логічно вибудована структура, яка охоплює просторову організацію, спеціально підібрані дидактичні матеріали, зонування простору, правила групового співіснування, а також особливу роль дорослого як спостерігача й помічника. Встановлено, що всі компоненти середовища – від меблів і матеріалів до морально-психологічного клімату – цілеспрямовано сприяють формуванню навичок самостійності, самообслуговування, внутрішньої дисципліни та ініціативності. Дитина в такому середовищі не є об'єктом виховання, а стає активним суб'єктом власного розвитку.

Аналіз поняття самостійності в контексті монтессорі-педагогіки дозволив виявити, що вона розуміється не лише як здатність діяти без сторонньої допомоги, а й як прояв вольових, мотиваційних, інтелектуальних і соціальних якостей, що формуються у процесі взаємодії з навколишнім середовищем. Формування самостійності є не лише педагогічною метою, але й способом розвитку особистості дитини в цілому, що вказує на фундаментальне значення цієї якості у виховній системі М. Монтессорі.

Окрему увагу приділено можливостям і обмеженням упровадження Монтессорі-методики в умовах традиційного закладу дошкільної освіти. Установлено, що попри низку об'єктивних бар'єрів – таких як відсутність відповідного середовища, обмежений час для самостійної діяльності, недостатня підготовка педагогів, велика кількість дітей у групах – інтеграція окремих елементів Монтессорі-підходу можлива і доцільна. Ідеї вільного вибору діяльності, самостійного використання дидактичних матеріалів, організації осередків активності та зміни педагогічної позиції вихователя здатні суттєво збагатити освітній процес, сприяти гуманізації виховання та ефективнішому розвитку самостійності у дітей дошкільного віку.

Таким чином, дослідження другого розділу підтвердило високу ефективність педагогіки М. Монтессорі у формуванні самостійної особистості дитини та окреслило перспективи її впровадження в сучасну дошкільну практику як в умовах спеціалізованих закладів, так і шляхом адаптації окремих принципів у традиційних ЗДО.

РОЗДІЛ 3 ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВИХОВАННЯ САМОСТІЙНОСТІ В ДІТЕЙ СЕРЕДНЬОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В ПЕДАГОГІЦІ МАРІЇ МОНТЕССОРІ

3.1 Критерії, показники та рівні вихованості самостійності дітей середнього дошкільного віку

Самостійність є однією з ключових якостей, які формуються у дітей середнього дошкільного віку (4–5 років) і забезпечують їхню активну участь у різних видах діяльності без постійної підтримки дорослого. Вихованість самостійності визначається за рядом критеріїв, кожен із яких має свої показники. На основі виявлених показників визначається рівень сформованості самостійності дитини. В результаті опрацювання психолого-педагогічних джерел нами були виділені основні критерії вихованості самостійності:

1. Пізнавальна самостійність — прояв ініціативи, інтересу до пізнання, здатність до самостійного виконання пізнавальних завдань.
2. Практична (побутова) самостійність — уміння самостійно виконувати повсякденні дії, пов'язані з доглядом за собою, речами, простором.
3. Комунікативна самостійність — здатність самостійно встановлювати й підтримувати контакт із дорослими та однолітками, вирішувати прості комунікативні ситуації.
4. Вольова саморегуляція — уміння доводити розпочате до кінця, дотримуватись правил, долати труднощі, керувати своєю поведінкою.

Показники до кожного критерію подано в таблиці 3.1.

Таблиця 3.1.

Критерії та показники вихованості самостійності у дітей середнього дошкільного віку

Критерії	Показники
Пізнавальна самостійність	Ставить запитання, проявляє допитливість— Самостійно виконує завдання— Виявляє інтерес до досліджень, експериментів Самостійно одягається та роздягається— Доглядає за особистими речами— Дотримується правил гігієни Самостійно ініціює спілкування— Вміє попросити про допомогу або відмовити— Самостійно вирішує прості конфлікти Завершує розпочату справу— Дотримується інструкцій— Виявляє стриманість, чекає своєї черги
Практична (побутова) самостійність	
Комунікативна самостійність	
Вольова саморегуляція	

Для оцінювання рівня вихованості самостійності використовуються три рівні: високий, середній і низький. Кожен рівень характеризується ступенем прояву самостійності у різних видах діяльності (таблиця 3.2.).

Таблиця 3.2.

Рівні вихованості самостійності дітей середнього дошкільного віку

Рівень	Характеристика
Високий	Дитина виявляє стійку ініціативу, виконує завдання без допомоги, самостійно регулює поведінку, впевнено взаємодіє з іншими, дотримується правил і завершує діяльність.

Середній	Дитина діє самостійно у звичних ситуаціях, іноді потребує підказки дорослого, виконує завдання за зразком, саморегуляція нестійка, спілкування відбувається за підтримки.
Низький	Дитина не виявляє ініціативи, потребує постійної допомоги, не вміє організувати діяльність, уникає відповідальності, часто порушує правила, має труднощі в спілкуванні

Ця структура буде використана для педагогічного моніторингу, діагностики рівня самостійності дітей середнього дошкільного віку на констатувальному етапі роботи.

Нами розроблені, детально описані діагностичні методики для визначення рівня самостійності дітей середнього дошкільного віку (4–5 років). Вони адаптовані до вікових можливостей дітей, включають спостереження, бесіди, ігрові ситуації та практичні завдання, що дає можливість оптимально визначити рівень самостійності.

Методика «Що я роблю сам?» (індивідуальна бесіда)

Мета: виявити уявлення дитини про власну самостійність у повсякденному житті.

Процедура:

Дорослий ставить дитині запитання (в ігровій формі). Наприклад:

Хто тебе одягає вранці?

Хто прибирає твої іграшки?

Що ти можеш зробити сам, коли прийдеш із прогулянки?

Що ти робиш, якщо щось не вдається?

Оцінювання:

За кожную відповідь, яка свідчить про самостійність, дитина отримує 1 бал.

Максимум — 6 балів.

Рівень Кількість балів

Рівень Кількість балів

Високий 5–6 балів

Середній 3–4 бали

Низький 0–2 бали

Спостереження за дитиною у повсякденному середовищі

Мета: оцінити практичну та вольову самостійність у реальних умовах.

Процедура:

Педагог протягом 3–5 днів спостерігає за такими діями дитини:

Чи самостійно одягається/роздягається?

Як поводить ся під час сніданку/обіду? (сервірування, використання серветки)

Чи прибирає за собою іграшки?

Чи виконує інструкції без нагадування?

Як реагує на труднощі: звертається за допомогою чи намагається вирішити проблему?

Оцінювання:

Заповнюється спостережувальна картка (так/ні/частково), і підраховується відсоток самостійних дій.

Рівень % самостійних дій

Високий 80–100%

Середній 50–79%

Низький Менше 50%

Ігрова методика «Допоможи іграшці»

Мета: визначити вміння самостійно приймати рішення у побутовій ситуації.

Процедура:

Педагог створює ігрову ситуацію, наприклад:

"Іграшковий ведмедик забруднив лапки — як йому допомогти?"

"Лялька не встигає одягтися на прогулянку — що ти порадиш?"

Оцінювання:

Самостійна, логічна, послідовна відповідь — 2 бали

Частково самостійна відповідь (потребує підказки) — 1 бал

Відсутність відповіді або неправильна дія — 0 балів

Оцінюється за 3 ситуаціями (макс. 6 балів).

Рівень Кількість балів

Високий 5–6 балів

Середній 3–4 бали

Низький 0–2 бали

Методика «Сам удома» (інсценування)

Мета: перевірити сформованість комунікативної самостійності та вольової регуляції.

Процедура:

Дитині пропонують зіграти роль «господаря» вдома, де потрібно:

- відповісти на телефонний дзвінок,
- сказати, що б зробила, якби впала чашка,
- кого б покликала, якби зламалась іграшка,
- як поведе себе, якщо буде страшно.

Оцінювання:

Кожна відповідь оцінюється за критерієм самостійності дій:

Бал Опис

2 Відповідь виважена, самостійна, без допомоги дорослого

1 Частково самостійна, з підказкою

0 Немає відповіді або дитина розгублена

Максимум — 8 балів (4 ситуації × 2 бали)

Рівень Кількість балів

Високий 7–8 балів

Рівень Кількість балів

Середній 4–6 балів

Низький 0–3 бали

Картка педагогічного спостереження

Може використовуватися як інструмент систематичного моніторингу протягом навчального року (таблиця 3.3.)

Таблиця 3.3

Карта педагогічного спостереження за дитиною середнього дошкільного віку з метою визначення рівня вихованості самостійності

Сфера діяльності	Самостійно	За допомогою	Не виконує
Одягається/роздягається			
Мие руки, користується рушником			
Прибирає іграшки			
Виконує завдання педагога			
Просить допомогу у разі труднощів			
Звертається до однолітків			

Оцінювання: кількісно або якісно, з визначенням динаміки розвитку.

Діагностики доцільно проводити на початку та в кінці навчального року. Найкращі результати дає комбінування методик (спостереження + бесіда + ситуаційна гра). За результатами діагностики складаються індивідуальні рекомендації для роботи з кожною дитиною. У Додатку А

подані ці діагностики з детальним описом, картою узагальнених результатів для вихователів.

Базою експериментального дослідження було обрано ЗДО (ясла - садок) №1 «Сонечко» Петриківської с/р, Дніпровський район, Дніпропетровської область. В експерименті взяли участь 46 батьків, 3 педагоги ЗДО, 24 дитини середнього дошкільного віку – в експериментальній групі (ЕГ) та 22 дитини в контрольній групі (КГ).

На констатувальному (першому етапі експерименту) ми провели діагностичне обстеження дітей ЕГ та КГ, щоб з'ясувати, наскільки однорідні ці групи та визначити рівень вихованості самостійності у дітей середнього дошкільного віку. Для досягнення результатів були застосовані діагностичні методики, опис яких подано вище у тексті.

Результаті проведеної діагностики узагальнили та представили у таблиці 3.4.

Таблиця 3.4.

Рівні вихованості самостійності у дітей середнього дошкільного віку в ЕГ та КГ на констатувальному етапі

	Експериментальна група		Контрольна група	
Рівень	Рівень	Рівень, у %	Рівень	Рівень, у %
Високий	2	8%	1	4%
Середній	7	29%	7	32%
Низький	15	63%	14	64%
Всього	24	100%	22	100%

Таким чином, можна зробити висновки на підставі отриманих результатів діагностики: ЕГ та КГ однорідні за своїм складом щодо рівнів вихованості самостійності в дітей середнього дошкільного віку. Отримані результати свідчать про те, що більшість дітей ЕГ – 63% та КГ – 64% мають

низький рівень вихованості самостійності. Незначна кількість дітей ЕГ – 8% та КГ – 5% мають високий рівень самостійності.

Результати констатувального експерименту візуалізовано на діаграмі (рисунок 3.1)

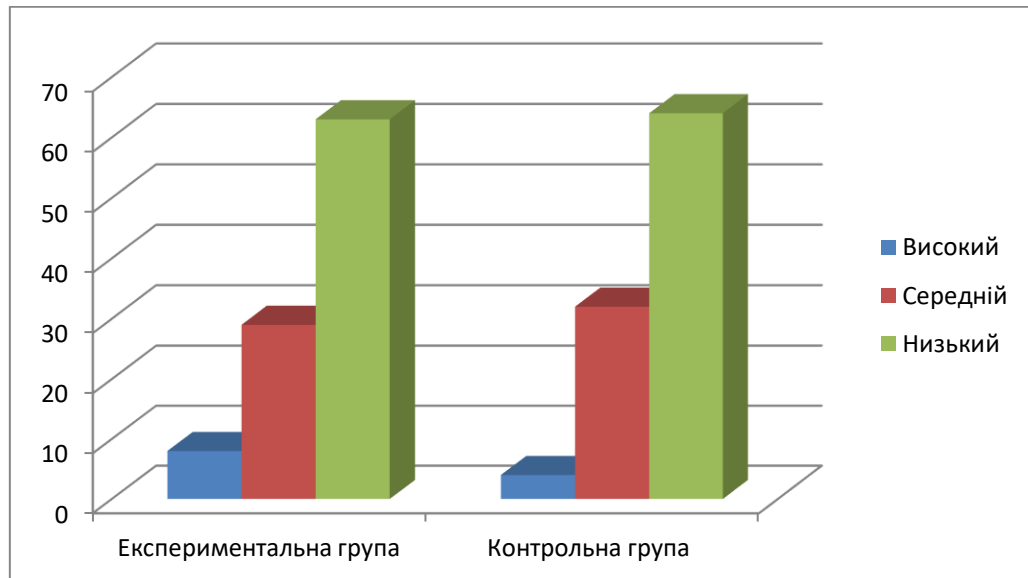

Рисунок 3.1. Порівняльні результати рівнів вихованості самостійності у дітей середнього дошкільного віку на констатувальному етапі експерименту

Отримані результати свідчать про низький рівень вихованості самостійності у дітей середнього дошкільного віку. Тому другим етапом експериментального дослідження буде формувальний, на якому необхідно обґрунтувати педагогічні умови виховання самостійності в спеціально створеному розвивальному середовищі за методом М.Монтессорі в традиційному дошкільному закладі.

3.2 Педагогічні умови виховання самостійності в спеціально створеному розвивальному середовищі за методом М.Монтессорі

Розвиток самостійності є одним з провідних завдань дошкільної освіти. У педагогічній системі М. Монтессорі це завдання реалізується через створення особливого розвивального середовища, що стимулює ініціативність, вибір і відповідальність дитини. Упровадження елементів цієї методики в традиційний заклад дошкільної освіти потребує дотримання ряду

педагогічних умов, які сприяють вихованню самостійності, але однією з важливих умов є дотримання філософських та педагогічних принципів методу.

1. Організація підготовленого розвивального середовища

Розвивальне середовище за Монтессорі — це спеціально облаштований простір, у якому все сприяє самостійному навчанню дитини. У традиційному ЗДО можна адаптувати такі принципи:

- матеріали розміщені на відкритих полицях — у межах досяжності дитини. *Приклад:* У куточку сенсорного розвитку на полицях розміщено контейнери з сипучими матеріалами, шорсткі таблички, математика з бусинами — усе дитина може вибрати самостійно.

- середовище зоноване за видами діяльності (математика, сенсорика, мова, повсякденне життя тощо). *Приклад:* У груповій кімнаті створено куточок «Життя і побут», де діти можуть чистити взуття, пересипати квасолю, витирати пил — імітуючи повсякденні справи дорослих.

2. Надання дитині свободи вибору діяльності в межах правил

Самостійність неможлива без можливості приймати рішення. За методом Монтессорі дитина сама обирає, з яким матеріалом працювати, коли і скільки часу. У традиційному садочку вихователь може організувати «вільні заняття», коли діти самостійно обирають активність. *Приклад:* Упродовж години діти можуть обрати: малювання, складання конструктора або роботу з монтессорі-матеріалами (наприклад, рамки із застібками або ланцюжки чисел).

3. Позиція вихователя як спостерігача і фасилітатора

Вихователь не нав'язує активність, не втручається без потреби, а спостерігає, допомагає за потреби і підтримує інтерес дитини. У традиційному середовищі вихователь може виконувати функцію консультанта. *Приклад:* Якщо дитина не може зібрати рамку з гудзиками, педагог не виконує завдання замість неї, а делікатно підказує або демонструє початкову дію, даючи дитині завершити самостійно.

4. Забезпечення доступу до реальних побутових дій

Монтессорі-методика передбачає участь дітей у реальному житті через практичні завдання, що розвивають навички самообслуговування і відповідальність. У традиційному закладі можна впровадити щоденні *чергування, самообслуговування та індивідуальні доручення*. *Приклад*: Дитина самостійно сервірує стіл до обіду, наливає воду з глечика, прибирає за собою посуд, витирає розливу рідину.

5. Поважне ставлення до особистості дитини і її індивідуального темпу розвитку

Педагогічна умова полягає у визнанні унікальності кожної дитини, її права на власний темп засвоєння знань та самостійне досягнення матеріалу. Практика *індивідуальної роботи* замість фронтального навчання може бути застосована у вільних хвилинах або в малих групах. *Приклад*: Дитина, яка зацікавилася вивченням літер, працює з шершавими літерами, тоді як інша — малює або сортує намистини за кольором.

6. Створення атмосфери довіри, емоційної безпеки і підтримки

Дитина не боїться помилок, знає, що її приймають такою, яка вона є — це ключ до розвитку ініціативності. Вихователь демонструє *спокій, терпіння, повагу до зусиль* дитини. *Приклад*: Якщо дитина випадково пролила воду, педагог не кричить, а спокійно пропонує ганчірку: «Ти зможеш витерти сам. Я поруч, якщо буде складно».

Запровадження педагогічних умов за методом М. Монтессорі в традиційному ЗДО можливе за наявності свідомого підходу вихователя до організації середовища, зміни власної ролі в освітньому процесі та створення умов для вільної діяльності дітей. Усе це сприяє формуванню у дошкільників почуття впевненості, відповідальності та внутрішньої мотивації до самостійної діяльності.

Формувальний етап експериментального дослідження передбачає цілеспрямовану педагогічну діяльність щодо розвитку самостійності у дітей середнього дошкільного віку. Успішність цього процесу значною мірою

залежить від тісної взаємодії педагогів і батьків, їхньої обізнаності, злагожденості дій та мотивації до змін. Нижче подано комплекс заходів, які були реалізовані на формувальному етапі дослідження.

Інформаційно-просвітницька робота з батьками

Мета: Формування у батьків позитивного ставлення до ідеї розвитку самостійності у дітей, ознайомлення з методикою М. Монтессорі, популяризація домашньої підтримки самостійної поведінки.

Основні форми роботи:

1. Батьківські збори на тему: *«Навіщо дитині самостійність і як ми можемо її підтримати?»*. Зміст: презентація ключових принципів М. Монтессорі, приклади діяльностей, відповіді на запитання.

2. Інформаційний бюлетень / стенд:

Теми: «5 речей, які може робити ваша дитина сама», «Що заважає дитячій самостійності», «Чому не варто поспішати допомагати».

3. Майстер-клас для батьків: *«Навчаємо без примусу: як правильно показувати дитині побутові дії»*. Демонстрація практик (одягання, прибирання, сервірування) у стилі Монтессорі — повільно, без коментарів, з довірою до дитини.

4. Щоденник «Я сам!»

Батьки спостерігають за дитиною вдома й занотовують ситуації, де дитина проявила самостійність (успішно або з труднощами). Ці щоденники використовувались для аналізу та обговорення на індивідуальних зустрічах.

Психолого-педагогічна робота з педагогами ЗДО

Мета: Підвищення рівня професійної компетентності педагогів щодо формування самостійності у дітей, мотивація до впровадження елементів методу Монтессорі. Основні форми роботи:

1. Педагогічна рада / семінар-практикум: *«Самостійність як показник особистісного розвитку дитини. Погляд*

Монтессорі». Зміст: теоретичні аспекти, відеофрагменти діяльності в монтессорі-середовищі, аналіз ситуацій із практики педагогів.

2. Майстер-класи для вихователів: *«Створюємо міні-середовище Монтессорі в умовах звичайної групи»*. Темі: розміщення матеріалів, виготовлення дидактичних посібників власноруч, зміна педагогічної позиції (спостерігач, фасилітатор).

3. Тренінг педагогічної рефлексії: *«Я і дитина: як не заважати самостійності?»*. Використовувалися рольові ігри, обговорення педагогічних ситуацій, аналіз фраз, які блокують ініціативу дитини.

4. Міні-стажування у монтессорі-групі (за можливості):

Спостереження за організацією діяльності, відвідування інтегрованих занять, інтервізії.

Спільні форми взаємодії педагогів і батьків

1. Проєкт «Я вже вмю» Діти вдома демонструють нові побутові або пізнавальні навички, які опанували самостійно, а батьки фотографують або записують короткі відео. Ці матеріали розміщуються у куточку «Досягнення тижня» або в онлайн-групі.

2. «Самостійний день у групі» (1 раз на тиждень). Діти виконують максимально можливу кількість справ без допомоги дорослих: одягання, сервірування, прибирання, вибір занять. Педагоги та батьки обговорюють зміни в поведінці дітей.

3. Робота в чаті групи / спільноті батьків (наприклад, у Viber, Telegram). Щотижневі поради, приклади вправ, відео з занять, інфографіки про дитячу самостійність.

Очікувані результати роботи з дорослими:

-батьки змінюють ставлення до дитини як до активного учасника повсякденного життя;

-педагоги усвідомлюють важливість поступової передачі відповідальності дітям;

-формується єдиний підхід до розвитку самостійності в умовах ЗДО та родини.

-спостерігається позитивна динаміка проявів ініціативи, впевненості, відповідальності у дітей.

3.3 Аналіз результатів дослідження на прикінцевому етапі

Контрольний етап дослідження передбачав порівняльний аналіз рівня сформованості самостійності у дітей середнього дошкільного віку після реалізації формувального етапу експерименту. Метою цього етапу було визначення ефективності впровадження педагогічних умов, розроблених на основі підходів М. Монтесорі, у традиційному освітньому середовищі закладу дошкільної освіти.

Для перевірки динаміки розвитку самостійності були використані ті ж методики, що й на констатувальному етапі: спостереження за діями дітей у повсякденному житті, діагностичні ігрові ситуації, анкетування батьків та педагогів.

Проведення діагностики дітей середнього дошкільного віку ЕГ та КГ на констатувальному етапі сприяло тому, що ми змогли узагальнити отриману інформацію та представити їх у таблиці 3.5.

Таблиця 3.5.

Рівні вихованості самостійності у дітей середнього дошкільного віку в ЕГ та КГ на контрольному етапі

Рівень	Експериментальна група		Контрольна група	
	Рівень	Рівень, у %	Рівень	Рівень, у %
Високий	12	50%	4	18%
Середній	11	46%	10	46%
Низький	1	4%	8	36%
Всього	24	100%	22	100%

Порівняльні результати рівнів вихованості самостійності у дітей ЕГ та КГ представлені на діаграмі (рисунок 3.2)

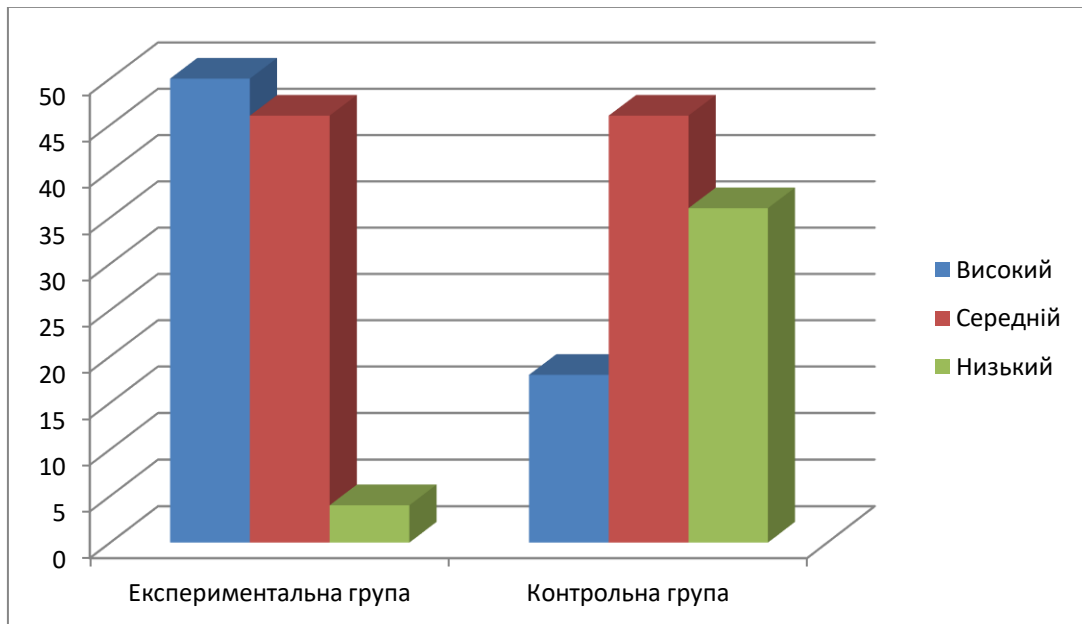

Рисунок 3.2 Порівняльні результати рівнів вихованості самостійності у дітей середнього дошкільного віку на контрольному етапі експерименту

У дітей експериментальної групи після реалізації педагогічних умов, спрямованих на розвиток самостійності за методом Монтесорі, спостерігається помітне зниження частки дітей з низьким рівнем самостійності з 63% до 4% та підвищення частки з високим рівнем – з 8% до 50%. У контрольній групі, де освітній процес не був модифікований, позитивна динаміка відбулася незначно, що засвідчує ефективність реалізованого підходу саме в експериментальному середовищі.

Аналіз також проводився за окремими сферами та показав якісні зміни.

Побутова самостійність: у дітей ЕГ зросла кількість спроб самостійно вдягатися, прибирати іграшки, доглядати за власними речами.

Пізнавальна самостійність: діти частіше ініціювали самостійний вибір матеріалу для діяльності, задавали запитання, прагнули розв'язати проблеми без прямої допомоги дорослого.

Ігрова самостійність: спостерігалася більша самостійність у виборі сюжету гри, розподілі ролей та саморегуляції ігрових конфліктів.

Соціальна: діти частіше виявляли ініціативу у взаємодії, самостійно зверталися до однолітків, демонстрували навички самообслуговування в колективному житті.

На формувальному етапі педагогічного експерименту проводилась робота з батьками вихованців. Ми отримали дані порівняльного аналізу їх анкетування. До експерименту: більшість батьків вважали, що самостійність з'явиться «з віком», і виконували за дітей ті функції, які вони вже могли освоїти. Після експерименту: понад 70% батьків експериментальної групи зазначили, що стали більше довіряти дитині, надають їй вибір та спостерігають позитивні зміни у її поведінці.

Педагоги (вихователі) ЗДО також були активно залучені в експерименті. Після участі у семінарах та майстер-класах педагоги експериментальної групи:

- частіше застосовували «трикроковий показ» дії;
- впровадили систему самостійного вибору занять дітьми;
- активно створювали розвивальне середовище з монтессорі-елементами (полиці з матеріалами, маркери самостійності, індивідуальні килимки тощо).

Отже, за результатами контрольного етапу дослідження ми дійшли висновків.

1. Розроблені та впроваджені педагогічні умови (створення спеціально організованого середовища, зміна стилю взаємодії дорослий-дитина, робота з батьками та педагогами) довели свою ефективність.
2. У дітей експериментальної групи спостерігається значне зростання рівня самостійності порівняно з контрольною.
3. Метод М. Монтессорі в адаптованій формі може бути ефективно інтегрований у традиційний освітній процес ЗДО.

Висновки до третього розділу

У третьому розділі було здійснено цілеспрямоване експериментальне дослідження з виховання самостійності у дітей середнього дошкільного віку шляхом впровадження педагогічних умов, побудованих на засадах методики Марії Монтесорі, в освітній процес традиційного закладу дошкільної освіти. На першому етапі було окреслено критерії, показники та рівні сформованості самостійності як особистісної якості, що охоплює здатність дитини до самостійного вибору, організації, виконання та оцінювання власної діяльності. До основних критеріїв увійшли:

- пізнавальна самостійність (інтерес до нового, здатність діяти без прямої вказівки дорослого);
- практична самостійність (виконання дій із самообслуговування та побутових умінь);
- соціальна самостійність (ініціативність у спілкуванні, відповідальність за власні вчинки);
- волюва саморегуляція (здатність ставити цілі, приймати рішення, долати труднощі).

Визначені три рівні сформованості самостійності (високий, середній, низький) дали змогу здійснити порівняльну діагностику на різних етапах дослідження.

На формуальному етапі дослідження експериментальна робота була спрямована на реалізацію педагогічних умов, що сприяють формуванню самостійності, серед яких провідну роль відіграло створення спеціально організованого розвивального середовища за М. Монтесорі, адаптованого до умов традиційного ЗДО. Зокрема:

- діти мали вільний доступ до навчально-розвивальних матеріалів;
- були організовані індивідуальні зони діяльності (робочі килимки, полиці із завданнями);

- педагоги застосовували прийоми непрямого керівництва, триетапний показ дій, спонукали дітей до прийняття рішень;
- батьки залучалися до активної співпраці через анкетування, консультації, семінари та участь у майстер-класах;
- педагогічний колектив проходив методичну підготовку, ознайомлювався з принципами Монтессорі-педагогіки та формами її адаптації.

Контрольний етап експерименту дав змогу порівняти динаміку розвитку самостійності у дітей експериментальної та контрольної груп. Результати свідчать про істотне підвищення рівня самостійності у дітей, які перебували в умовах впроваджених педагогічних умов. У них виявлено зростання пізнавальної активності, ініціативності, вольової регуляції, практичних навичок самообслуговування та соціальної відповідальності. Зокрема:

- кількість дітей з високим рівнем самостійності в експериментальній групі зросла;
- знизилась кількість дітей з низьким рівнем самостійності;
- у контрольній групі подібна динаміка була маловираженою, що підтверджує ефективність реалізованої педагогічної моделі.

Також позитивна динаміка була виявлена:

- у зміні педагогічної позиції вихователів (більше довіри до дитини, підтримка ініціативи, організація індивідуального освітнього простору);
- у батьківському сприйнятті ролі дитини як активного учасника освітнього процесу (зростання рівня довіри до дитини, зменшення гіперопіки, усвідомлення важливості самостійності як життєвої компетенції).

Таким чином, результати дослідження підтверджують гіпотезу про те, що системне впровадження адаптованих положень педагогіки М. Монтессорі у традиційний ЗДО створює сприятливі умови для формування самостійності

у дітей середнього дошкільного віку. Це доводить доцільність подальшого вивчення можливостей інтеграції ідей монтесорі-педагогіки у сучасну українську дошкільну освіту.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження було присвячене теоретичному обґрунтуванню, розробці та експериментальній перевірці педагогічних умов виховання самостійності в дітей середнього дошкільного віку засобами розвивального середовища за методом М. Монтесорі у традиційному закладі дошкільної освіти.

У процесі роботи були вирішені поставлені завдання та підтверджено гіпотезу дослідження. Зроблені висновки ґрунтуються на результатах вивчення наукових джерел, практичної діяльності в закладі дошкільної освіти, а також аналізу динаміки розвитку самостійності дітей у процесі педагогічного експерименту.

1. У першому розділі було проаналізовано науково-педагогічні підходи до проблеми формування самостійності в дошкільному віці. У вітчизняній та зарубіжній літературі самостійність трактується як важлива інтегральна якість особистості, яка формується в контексті взаємодії з дорослими, середовищем та іншими дітьми. Розглянуто психологічні особливості дітей середнього дошкільного віку (4–5 років), зокрема їхню зростаючу потребу у виявленні ініціативи, дослідницької активності та бажанні діяти самостійно. Аналіз традиційного освітнього середовища засвідчив, що попри позитивні аспекти, воно часто обмежує можливості дитини до вільного вибору, експериментування та прийняття рішень, що ускладнює розвиток самостійності.

2. У другому розділі досліджено ключові засади педагогіки Марії Монтесорі, яка розглядає розвиток самостійності як основну мету дошкільного виховання. Було охарактеризовано компоненти розвивального середовища (матеріальне, соціальне, емоційне), його вплив на активність і саморегуляцію дитини. Визначено, що саме підготовлене середовище, свобода вибору діяльності, індивідуалізований підхід, особлива роль педагога як помічника, а не контролера – створюють оптимальні умови для

формування самостійності. Водночас проаналізовано можливості та труднощі впровадження елементів методики М. Монтесорі у звичайному ЗДО. Було доведено, що адаптація окремих елементів (матеріали, принципи роботи, стиль спілкування) можлива без зміни цілісної структури закладу.

3. У третьому розділі було здійснено педагогічний експеримент, спрямований на перевірку ефективності розробленої моделі. На констатувальному етапі діагностовано переважно середній та низький рівні сформованості самостійності в дітей обох груп. У ході формувального етапу були впроваджені педагогічні умови на засадах методу Монтесорі: створення адаптованого розвивального середовища, надання свободи вибору діяльності, впровадження індивідуалізованих завдань, зміна стилю педагогічної взаємодії та активна співпраця з батьками. На контрольному етапі зафіксовано значне підвищення рівня сформованості самостійності в дітей експериментальної групи, на відміну від контрольної. Також відзначено позитивні зміни в педагогічній діяльності вихователів і ставленні батьків до розвитку самостійності у власної дитини.

У результаті дослідження зроблено такі узагальнюючі висновки:

1. Самостійність дітей середнього дошкільного віку є важливою особистісною якістю, що охоплює здатність до вибору, ініціативності, організації, реалізації та контролю власної діяльності. Її формування потребує цілеспрямованого педагогічного впливу, врахування вікових психологічних особливостей і організації розвивального середовища.

2. Методика Марії Монтесорі створює сприятливі умови для становлення самостійності, оскільки заснована на принципах свободи, поваги до дитини, активного залучення до навчально-пізнавальної діяльності та розвитку через практичний досвід.

3. Умови традиційного ЗДО не завжди повною мірою забезпечують можливість реалізації дитиною свого потенціалу. Однак адаптоване впровадження монтесорі-підходу (насамперед, створення розвивального середовища, зміна стилю взаємодії, використання розвивальних матеріалів)

дозволяє досягти значних позитивних результатів у вихованні самостійності навіть у межах загальної освітньої програми.

4. Педагогічний експеримент підтвердив ефективність розробленої системи умов виховання самостійності. Впроваджені підходи сприяли зростанню рівня самостійності у дітей, а також формуванню більш партнерських взаємин між педагогами, батьками та дітьми.

5. Результати дослідження можуть бути використані в практиці традиційних закладів дошкільної освіти, зокрема для вдосконалення предметно-розвивального середовища, підвищення педагогічної майстерності вихователів та налагодження конструктивної взаємодії з родинами вихованців.

Практична цінність роботи полягає у тому, що:

- розроблено і впроваджено ефективну модель формування самостійності дітей середнього дошкільного віку в умовах традиційного ЗДО;
- запропоновано чітко структуровані критерії, показники та рівні вихованості самостійності;
- укладено практичні рекомендації для педагогів і батьків щодо створення розвивального середовища ДОДАТОК Ж;
- створено дидактичні матеріали, чек-листи, анкети, сценарії занять і майстер-класів, які можуть бути використані педагогами в щоденній роботі.

Матеріали дослідження можуть бути використані у процесі підготовки студентів педагогічних спеціальностей, у методичній роботі ЗДО, у курсовій перепідготовці вихователів, а також під час педагогічних практик.

Проведене дослідження відкриває низку перспектив для подальшої наукової роботи:

- поглиблене вивчення специфіки формування самостійності в дітей раннього та старшого дошкільного віку;

- розширення експериментального дослідження на інші компоненти особистісного розвитку (ініціативність, відповідальність, лідерство);
- створення інтегрованих програм і курсів підвищення кваліфікації для педагогів щодо адаптації елементів педагогіки Монтесорі у звичайному освітньому середовищі;
- дослідження впливу монтесорі-середовища на дітей з особливими освітніми потребами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Агіляр Туклер В.В. Формування самостійності у дитини раннього віку: психолого-педагогічний аспект. Вісник Інституту розвитку дитини. Філософія. Педагогіка. Психологія. 2009. Київ, 2009. Вип. 4. С. 138- 145.
2. Академічний тлумачний словник української мови (1970-1980) URL :<http://sum.in.ua/> (дата звернення : 21.02.2023).
3. Андрющенко О. Уроки самостійності: формування навичок практичного життя за методикою М. Монтесорі. *Дошкільне виховання*. 2017. № 10. С. 23–25.
4. Артемова Л. Самостійність – потреба, вибір і право дитини. *Дошкільне виховання*. 2021. № 10. С. 3-7.
5. Базовий компонент дошкільної освіти України (нова редакція). Дата оновлення: 12.01.2021. URL : https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf (дата звернення : 21.07.2023).
6. Безсонова О. Свобода самовизначення, або Формуємо успішну особистість на етапі дошкільного дитинства. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2018. № 3. URL : <https://emetodyst.mcfr.ua/629802> (дата звернення : 21.07.2023).
7. Беленька Г. Здатні малята про себе подбати. Поради батькам щодо формування навичок самообслуговування. *Дошкільне виховання*. 2021. № 10. С. 20-21.
8. Беленька Г. Чому діти не хочуть виконувати трудові доручення? *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2018. № 11. URL : <https://emetodyst.mcfr.ua/685863> (дата звернення : 27.07.2023).
9. Бех І.Д. Виховання особистості : підр. Київ : Либідь, 2008. 848 с.
10. Бех І.Д. Особистісно зорієнтоване виховання : наук.-метод. посіб. Київ : ІЗМН, 1998. 204 с.

11. Бикова А. Самостійна дитина, або Як стати «лінивою мамою». Київ : Форс Україна, 2019. 272 с.
12. Білан О. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля» / за заг. ред. О.В. Низковської. Тернопіль : ТОВ «Мандрівець», 2017. 25 с. URL : https://mon.gov.ua/storage/app/media/programy-rozvytku-ditey/Bilan_Programa_Ukrdoshkillja_2017.pdf. (дата звернення : 15.01.2025).
13. Богуш А.М., Грама Н.Г., Лучан Н.І. Розвиток особистості дитини дошкільного віку у різних видах діяльності. Одеса : Вид. Букаєв В.В., 2013. 236 с.
14. Бондар В.І., Ільченко А.М. Психолого-педагогічні основи розвитку дітей в системі М. Монтесорі : навч. посіб. Полтава : РВВ ПДАА, 2009. 252 с.
15. Веракса М.Є., Веракса О.М. Розвиток Дитини в дошкільному дитинстві : посібник для педагогів дошкільних установ. М. : Мозаїка-Синтез, 2008. 214 с.
16. Виховуємо базові якості особистості старшого дошкільника в умовах ДНЗ : метод. посіб. / за заг. ред. Н. Гавриш. Харків : Мадрид, 2015. 220 с.
17. Вільне виховання та навчання дітей дошкільного віку за педагогічними ідеями Р. Штайнера та їх адаптація в українське педагогічне середовище / за ред. В.В. Литвин. Київ : ЗНЗ Вальдорфська школа «Михайл», 2005. 75 с.
18. Вісник Монтесорі : ювіл. вип. / за заг. ред. Б.М. Жебровського; упоряд. В.З. Горюнова, Т.П. Михальчук, Н.В. Прибильська. Київ, 2007. 169 с.
19. Гавриш Н. Середовищна модель – панацея? Ламаємо стереотипи. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2019. № 5. URL : <https://emetodyst.mcfr.ua/729164> (дата звернення : 21.01.2021).
20. Гонтаровська Н.Б. Освітнє середовище як фактор розвитку особистості дитини : монографія. Київ : РВА Дніпро-VAL, 2010. 622 с.

21. Гончар І. Розвиток теорії вільного виховання у зарубіжній та вітчизняній педагогічній думці кінця ХІХ – першої половини ХХ століття. Психолого-педагогічні проблеми сільської школи. Умань, 2012. Випуск 43. С. 216-220.

22. Гончаренко С. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 376 с.

23. Григор'єва Н.А. Актуальність виховання самостійності у дітей дошкільного віку засобами педагогіки М. Монтесорі. *Актуальні проблеми дошкільної та спеціальної освіти : матеріали ІІІ Міжнародних педагогічних читань пам'яті професора Т. І. Поніманської (22 жовтня 2020 р., м. Рівне).* Рівне : VPM-ПОЛІГРАФ, 2020. С. 36–38.

24. Григор'єва Н. А. Актуальність педагогічної системи М. Монтесорі у світлі виховання самостійності в дітей дошкільного віку. *Сучасне дошкілля: актуальні проблеми, досвід, перспективи розвитку : матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (23 жовтня 2020 р., м. Ніжин).* Ніжин : Видавництво НДПУ ім.М. Гоголя, 2020. С. 156–159.

25. Григор'єва Н.А. Використання педагогічних ідей М. Монтесорі в організації розвивального середовища в закладі дошкільної освіти. *Актуальні проблеми підготовки фахівців дошкільної освіти: проблеми, досвід, інновації : програма ІІ Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (з міжнародною участю) (21-22 жовтня. 2021 р., м. Глухів).* Глухів, 2021. С. 255-259.

26. Григор'єва Н.А. Включення особливої дитини в монтесорі-групу. *Соціально-освітні домінанти професійної підготовки фахівців соціальної сфери та інклюзивної освіти : збірник матеріалів V Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (25-26 жовтня 2023р., м. Запоріжжя).* Бердянськ : БДПУ, 2023. С. 80-85.

27. Григор'єва Н.А. Використання педагогічної технології М. Монтесорі в процесі соціалізації дітей дошкільного віку. *Соціально-*

освітні домінанти професійної підготовки фахівців соціальної сфери та інклюзивної освіти : матеріали III Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (27-28 жовтня 2021 р., м. Бердянськ). Бердянськ : БДПУ, 2021. С. 252-256.

28. Григор'єва Н.А, Улюкаєва І.Г. Вітчизняна історіографія педагогічної спадщини Марії Монтессорі. *Професійна компетентність фахівців дошкільної освіти: сучасні вектори формування* : монографія / за ред. І.Г. Улюкаєвої. Харків : Видавництво Іванченка І.С., 2021. С. 266-277.

29. Григор'єва Н.А. Ідеї М. Монтессорі щодо ролі і функцій педагога закладу дошкільної освіти та їх використання в умовах реформування вітчизняної дошкільної освіти. *Психолого-педагогічні проблеми сучасної школи*. Умань : Візаві, 2021. Вип. 1 (5). С. 79-85.

30. Григор'єва Н.А. Інклюзивний потенціал Монтессорі-педагогіки в дошкільній освіті // *Інноваційні процеси в дошкільній освіті: теорія, практика, перспективи* : зб. наук. пр. В 2-х ч. / за заг. ред. О.О. Максимової, М.А. Федорової. Житомир : ФОП Левковець, 2022. Ч. 1. С. 225-228.

31. Григор'єва Н.А. Монтессорі-педагогіка в контексті сучасного вітчизняного дошкілля: актуальність і перспективність. *Тенденції розвитку дошкільної освіти: молодь і наука : тези доповідей II Всеукраїнської науково-практичної конференції (з міжнародною участю) (16 квітня 2021 р., м. Київ)*. Київ : НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2021. С. 102-104.

32. Григор'єва Н.А. Особливості сучасного дитинства та їх вплив на розвиток дитини. *Дошкільна освіта: теорія, методика, інновації : матеріали V Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (26 вересня. 2022 р., м. Луцьк)*. Луцьк : ВНУ ім. Лесі Українки, 2022. С. 63-66.

33. Григор'єва Н.А. Передумови створення концепції космічного виховання в педагогічній системі М. Монтессорі. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Серія : Педагогічні науки*. 2022. Вип. 2. С. 81-90.

34. Григор'єва Н.А. Проблема формування педагогічної компетентності батьків у вихованні самостійності в дітей дошкільного віку. *SWorldJournal*. SWorld & D.A. Tsenov Academy of Economics Svishtov, Bulgaria. 2022. Vol. 15, No. 02. С. 35-39.

35. Григор'єва Н.А. Реалізація педагогічних ідей М. Монтесорі в практиці зарубіжних і вітчизняних закладів дошкільної освіти. *Перспективи та інновації науки. Педагогіка*. Київ, 2023. Вип. 13 (31). С. 121-131.

36. Григор'єва Н.А. Теоретичні засади проблеми виховання самостійності у дітей дошкільного віку. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Серія : Педагогічні науки*. 2021. Вип. 1. С. 109-119.

37. Григор'єва Н.А. Як допомогти дитині стати самостійною, або Опановуємо методику Марії Монтесорі. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2021. № 11. С. 20-26.

38. Григор'єва Н.А. Як розвивати самостійність дитини вдома за методикою Марії Монтесорі. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2021. № 12. С. 48-53.

39. Грядовкіна Ж. Методика Марії Монтесорі в освітньому процесі дошкільного закладу. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2011. № 8. С. 15-20.

40. Грядовкіна Ж. Співпраця дошкільного закладу і сім'ї за системою Монтесорі. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2012. № 3. С. 16-19.

41. Гуріна З.В. Психолого-педагогічні умови становлення самостійності у дітей раннього віку : автореф. дис. ... канд. псих. наук : 19.00.07. Київ, 2008. 21 с.

42. Гуріна З.В. Розвиток самостійності як базової характеристики підростаючої особистості дитини. *Проблеми сучасної психології*. Київ, 2010. Вип. 9. С. 65–74.

43. Державний стандарт дошкільної освіти: особливості впровадження : навч.-метод. посіб. / упоряд. О.Г. Косенчук., І.М. Новик, О.А. Венгловська, Л.В. Куземко. Харків : Ранок, 2021. 240 с.
44. Дитина: освітня програма для дітей від двох до семи років / наук. кер. В.О. Огнев'юк ; наук. ред. Г.В. Бєленька. Київ, 2020. 440 с.
45. Дитина у сучасному соціопросторі : навч. посіб. / Т.О. Піроженко та ін. ; за ред. Т.О. Піроженко. Кіровоград : Імекс ЛТД, 2014. 272 с.
46. Дичківська І.М. Індивідуальне виховання дітей дошкільного віку в педагогічній спадщині М. Монтесорі : автореф. дис. ... канд. пед.наук : 13.00.01 Одеса, 1996. 24 с.
47. Дичківська І.М. Інноваційні педагогічні технології : навч. посіб. 3-тє вид., випр. Київ : Академвидав, 2015. 304 с.
48. Дичківська І.М. Педагогіка М. Монтесорі: виклики сучасності : монографія. Рівне : Волинські обереги, 2016. 384 с
49. Дичківська І. М. Педагогіка М. Монтесорі: виклики сучасності : монографія 2-ге вид., доп. Рівне : Волинські обереги, 2022. 384 с.
50. Дичківська І.М., Поніманська Т.І. М. Монтесорі: теорія і технологія. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2006. 304 с.
51. Дудник Н. Виховання самостійності у дітей дошкільного віку. *Гірська школа українських Карпат*. Івано-Франківськ, 2018. № 19. С. 118-122.
52. Дудник Н. Педагогічні ідеї Марії Монтесорі. *Людинознавчі студії. Серія : Педагогіка*. Дрогобич, 2017. Вип. 27. С. 29-38.
53. Дудник Н. Сучасні технології дошкільного виховання: курс лекцій. Дрогобич : Видавничий відділ ДДПУ імені Івана Франка, 2013. 208 с.
54. Дуткевич Т.В. Дитяча психологія : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2012. 424 с.
55. Дуткевич Т.В. Дошкільна психологія : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2007. 392 с.

56. Енциклопедія педагогічних технологій та інновацій / автор-укладач Н.П. Наволокова. Харків : Основа, 2012. 176 с.
57. Ернст Т.К. Принципи формування архітектурного середовища дитячих освітньо-виховних закладів : автореф. дис. ... канд. мист. арх. : 18.00.01. Київ, 2007. 20 с.
58. Жебровський Б. Марія Монтессорі і українська освіта ХХ-ХХІ століття. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2011. № 8. С. 4-9.
59. Жебровський Б. Найсучасніша класика. *Дошкільне виховання*. 2014. № 8. С. 2-5.
60. Жебровский Б. Марія Монтессорі і українська освіта ХХ–ХХІ століття : ювіл. вип. / упоряд. В. Горюнова та ін.; за заг. ред. Б. Жебровського. Київ, 2007. С. 3-9.
61. Завгородня Т. Теорія і практика навчання в контексті освітніх систем європейських держав 30-х років ХХ століття. *Вісник Прикарпатського університету. Серія : Педагогіка*. Івано-Франківськ, 1999. Вип. 2. С. 70-76.
62. Іванюк Г.І. Актуальні ідеї Марії Монтессорі щодо розвитку особистості дитини дошкільного віку. *Молодий вчений*. Одеса, 2019. № 7 (71). С. 248-252.
63. Ільченко А.М. Ідеї раннього розвитку і вільного виховання дітей з обмеженими розумовими можливостями у педагогічній спадщині М. Монтессорі : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.03. Київ, 2007. 196 с.
64. Ільченко А.М. Філософські аспекти гуманістичної педагогіки Марії Монтессорі. Дидактичні та соціально-психологічні аспекти корекційної роботи у спеціальній школі : наук.-метод. збірник. Київ : Науковий світ, 2006. Вип. 7. С. 27-30.
65. Історія дошкільної педагогіки : хрестоматія / упоряд. З.Н. Борисова, В.З. Смаль. 2-ге вид., доп. Київ : Вища школа, 1990. 423 с.

66. Калініченко Т. Філософські концепції вільного виховання особистості в українській педагогічній думці. *Вісник Львівського університету. Педагогіка*. Львів, 2006. Вип. 21. Ч. 1. С. 276-281.

67. Калуська Л.В. Комплексна програма розвитку, навчання та виховання дітей дошкільного віку «Соняшник». Тернопіль : Мандрівець, 2014. 144 с.

68. Каньоса Н.Г. Теорія та методика співпраці ДНЗ з родинами : навч.-метод. посіб. / автор-упоряд. Н.Г. Каньоса. Кам'янець-Подільський : КПНУ, 2015. 121 с.

69. Каташинська І.В. Трансформація моделей альтернативної освіти (на прикладі школи М. Монтесорі). *Наукові записки НПУ ім. М.П. Драгоманова : педагогічні та історичні науки*. Київ, 1999. Ч. 1. С. 32-43.

70. Квас О. Ідеї дитиноцентризму у педагогічній спадщині Марії Монтесорі. *Молодь і ринок*. 2011. № 12. С. 44-47.

71. Квас О. Педагогіка нового виховання як реформаторський рух на зламі XIX–XX ст. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах : зб. наук. пр. / редкол. Т.І. Сущенко та ін. Запоріжжя, 2011. Вип. 18. С. 32-38.

72. Коляда Н.М. Ідеї педагогів-реформаторів кінця XIX – початку XX ст. як теоретичний фундамент дитячого руху. *Наукові записки Ніжинського держ. ун-ту. Психолого-педагогічні науки*. Ніжин, 2009. Вип. 4. С. 30-34.

73. Кондратець І.В. Реалізація принципу елективності: свобода сучасної дитини у виборі діяльностей Актуальні проблеми психології : зб. наук. праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. Харків : Психологія розвитку дошкільника. Вип. 15. С. 93-106. URL : <http://appspsychology.org.ua/data/jrn/v4/i15/9.pdf> (дата звернення : 29.02.2024).

74. Кононко О.Л. Картина світу сучасного дошкільника. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2014. № 1. С. 10-18.

75. Кононко О.Л. Психологічні основи особистісного становлення дошкільника : автореф. дис. ... д-ра псих. наук : 19.00.07. Київ, 2001. 37 с.
76. Кононко О.Л. Психологічні основи особистісного становлення дошкільника (системний підхід) : монографія. Київ : Стилос, 2000. 336 с.
77. Кононко О.Л. Соціально-емоційний розвиток особистості (в дошкільному дитинстві) : навч. посіб. Київ : Освіта, 1998. 255 с.
78. Кононко О. Л. Я сам. Київ : Рад.шк., 1983. 97 с.
79. Короткий енциклопедичний словник зарубіжних педагогічних термінів / за ред. І.Г. Тараненко, Б.Ф. Мельниченко, Г.В. Степенко. Київ : ІСДО, 1995 .68 с.
80. Концепція освіти дітей раннього та дошкільного віку : Національна академія педагогічних наук України. Київ : ФОП Ференець В.Б. 2020. 44 с.
81. Котирло Т.В., Щербина Д.В. Освіта і просвіта батьків, членів родин : практ. посіб. Київ : ІПООД імені Івана Зязюна НАПН України, 2019. 219 с.
82. Кошіль О.П. Освітнє середовище дошкільного навчального закладу: генеза та сутнісний зміст поняття. *Освітологічний дискурс*. 2017. № 3-4. С. 150-162. URL : http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=osdys_2017_3-4_14 (дата звернення : 05.09.2022).
83. Кошіль О.П. Підготовка майбутніх вихователів до проектування освітнього середовища закладу дошкільної освіти : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Київ, 2021. 309 с.
84. Кравець В.П. Зарубіжна школа і педагогіка ХХ століття : навч. посіб. для студ. пед. навч. закладів. Тернопіль, 1996. 290 с.
85. Кравцова Т.О. Проблема вивчення дитини в реформаторській педагогіці кінця ХІХ – початку ХХ століття : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Харків, 2008. 193 с.

86. Кремень В.Г. Філософія людиноцентризму в стратегіях освітнього простору : монографія. Київ : Педагогічна думка, 2009. 520 с.
87. Крутій К. Освітній простір дошкільного навчального закладу. Запоріжжя, 2009. 317 с.
88. Крутій К. Педагогіка Марії Монтессорі: руйнуємо міфи. *Дошкільне виховання*. 2020. № 10. С. 16-20.
89. Кузовкова К.П. Формування суспільно-спрямованої самостійності у дітей дошкільного віку : навч. посіб. для спец. курсу. П., 1975. 57 с.
90. Куліш Т. Наталія Лубенець про погляди Ф. Фребеля та М. Монтессорі на виховання дітей. *Шлях освіти*. 2007. № 2. С. 42-47.
91. Кухар Р. Історичний нарис розвитку педагогіки Монтессорі у Польщі. *Вісник Львівського університету*. Львів, 2004. С. 129-140.
92. Кушнір В.М. Провідні гуманістичні ідеї творчої спадщини Януша Корчака у контексті розвитку вітчизняної педагогічної думки : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Умань, 2004. 20 с.
93. Ладивір С.О. Поле ціннісних орієнтацій старших дошкільників. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2015. № 8 С. 11-15.
94. Левківський М.В. Гуманістичні засади освіти й виховання. Ідея нового (М. Монтессорі, С. Френе). Історія педагогіки : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. 3-тє вид., переробл. та доп. Київ : Центр навч. л-ри, 2008. С 55-59.
95. Лисенко Н.В., Кирста Н.Р. Педагогіка Марії Монтессорі. Педагогіка українського дошкілля : навч. посіб. У 2-х ч. Київ : Вища школа, 2006. Ч. 1. С. 113-135.
96. Лісовець О.В. Виховання самостійності у дітей різної статі віком 5–7 років : монографія. Ніжин : НДУ ім. Миколи Гоголя, 2022. 223 с.
97. Лісовець О.В. Виховання самостійності як фактор успішного навчання дітей 6-7 річного віку. *Особливості формування соціально активної*

та професійно зорієнтованої особистості : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. / за заг. ред. С.Д. Булавенко. Ніжин : ПП М.М Лисенко., 2018. 360 с.

98. Лісовець О.В. Взаємодія закладу дошкільної освіти та сім'ї у вихованні самостійності дітей старшого дошкільного віку : навч.-метод. посіб. Ніжин : НДУ ім. М.Гоголя, 2022. 99 с.

99. Лісовець О.В. Генезис проблеми самостійності дітей дошкільного віку. *Інноваційні наукові дослідження: теорія, методологія, практика : матеріали Міжн. наук.-практ. конф. (24-25 лютого 2017 р., м. Київ).* Київ : ГО Інститут інноваційної освіти, 2017. 168 с.

100. Лісовець О.В. Дослідження ставлення батьків до виховання самостійності дитини. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Педагогіка, соціальна робота.* Ужгород, 2022. Вип. 1 (50). С 165-167.

101. Лісовець О.В. Зміни у розвитку самостійності особистості упродовж дошкільного дитинства. *Scientia.* 2017. № 11. С. 119-125.

102. Лісовець О.В. Особливості становлення і розвитку самостійності дитини у дошкільному віці. *Наукові записки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя. Психолого-педагогічні науки.* Ніжин, 2018. № 3. С. 28-34.

103. Лісовець О.В. Проблема виховання самостійності у дітей 5–7 років. *Актуальні проблеми навчання і виховання в умовах інтеграційних процесів в освітньому та науковому просторі : збірник тез доповідей Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. (27-28 жовтня. 2016 р., м. Мукачево).* Мукачево, 2016. С. 132-134.

104. Лісовець О.В. Організаційно-педагогічні умови виховання самостійності дітей у закладі дошкільної освіти. *Scientia.* 2020. № 14. С. 41-49..

105. Літіченко О.Д. Трудове виховання дітей дошкільного віку на сторінках педагогічних журналів. *Молодий вчений.* 2017. № 3.2. (43.2). С. 58-61.

106. Люблінська Г.О. Дитяча психологія. Київ : Вища школа, 1974. 355 с
107. Максимюк С.П. Світове значення педагогічних систем М. Монтессорі, С. Френе, Р. Штайнера. Педагогіка : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ : Кондор, 2009. С. 375-382.
108. Маляр Л.В., Кухта М.І. Історія зарубіжної педагогіки : конспекти лекцій. Ужгород : ДВНЗ УжНУ, 2020. 64 с.
109. Маршицька В.В. Психолого-педагогічні передумови виховання самостійності дитини старшого дошкільного віку у дошкільному навчальному закладі. URL : <http://chelpanov.eeipsy.org/index.php/eeip/article/view/673> (дата звернення : 12.07.2023).
110. Машовець М.А. Дитяча праця в сім'ї: за чи проти. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. Київ, 2015. № 3. С. 50-55.
111. Методичні рекомендації до Базового компонента дошкільної освіти (Державного стандарту дошкільної освіти), 2021 р. 59 с. URL : <https://mon.gov.ua/ua/npa/shodo-metodichnih-rekomendacij-do-onovlenogo-bazovogo-komponenta-doshkilnoyi-osviti> (дата звернення : 21.08.2023).
112. Михальчук Т. Філософські аспекти педагогічної системи Марії Монтессорі. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2011. № 8. С. 10-14.
113. Михальчук Т. Як відрізнити справжню Монтессорі-групу від несправжньої: пам'ятка для батьків та педагогів. *Дошкільне виховання*. 2014. № 8. С. 34- 38.
114. Монтессорі М. Метод наукової педагогіки, застосований до дитячого виховання в Будинках дитини. Історія дошкільної педагогіки : хрестоматія / упоряд. і авт. вступ. нарисів З.Н. Борисова, В.З. Смаль. Київ : Вища школа, 1990. С. 107–121.
115. Монтессорі М. Освіта і мир. Київ : ТОВ 7 БЦ, 2023. 166 с.
116. Нечитайло Т. Шлях до самостійності. Погляд вальдорфського педагога. *Дошкільне виховання*. 2021. № 10. С. 16-17.

117. Низковська О. Як створити інноваційне розвивальне предметне середовище. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2019. № 8. URL : <https://emetodyst.mcfr.ua/750581> (дата звернення : 26.07.2023).

118. Освітня програма «Впевнений старт» для дітей старшого дошкільного віку / Н.В. Гавриш та ін.; за заг.ред. Т.О. Піроженко. Київ : Українська академія дитинства, 2017. 80 с. URL : https://vstart.com.ua/files/programa_vpevnenii_start_2017.pdf (дата звернення : 25.12.2023)

119. Павелків Р.В., Цигипало О.П. Дитяча психологія : навч. посіб. для самостійної роботи студента. Київ : Академвидав, 2011. 376 с.

120. Павелків Р.В., Цигипало О.П. Психодіагностичний інструментарій в умовах дошкільного закладу : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2013. 296 с.

121. Павлюк М.М. Феномен самостійності в контексті адаптивних процесів. Актуальні проблеми психології. Т. 11. Вип. 13. С. 187-197. URL : <http://appspsychology.org.ua/data/jrn/v11/i13/23.pdf> (дата звернення : 04.03.2021).

122. Паніна В.В. Проблема виховання самостійності в теорії і практиці дошкільної освіти. *Вісник Глухівського держ. пед. ун-ту. Серія : Педагогічні науки*. Глухів, 2010. Вип. 16. С. 70-74.

123. Пащенко Д.І. Генезис гуманістичних ідей у педагогіці : монографія. Київ : Науковий світ, 2001. 280 с.

124. Петрова Т.М. Джон Дьюї: реформаторство і гуманізм у вихованні особистості. Теоретичні питання освіти і виховання. Суми : Наука, 1999. Вип. 6. С. 75-76.

125. Пехарева С.В., Яценко В.В., Бойко Т.О. Психолого-педагогічний супровід самостійної діяльності дітей дошкільного віку в закладах дошкільної освіти. *Інноваційна педагогіка*. 2021. Вип. 35. С. 181-185.

126. Піроженко Т.О. Особистість дошкільника: перспективи розвитку : наук.-метод. посіб. Тернопіль : Мандрівець, 2010. 140 с.

127. Піроженко Т.О. Психологічний супровід інноваційно-освітніх технологій в дитячому садку : навч.-метод. посіб. Тернопіль : Навчальна книга. Богдан, 2006. 48 с.

128. Піроженко Т.О. Психолого-педагогічне просвітництво батьків дітей раннього та дошкільного віку. Наукова доповідь загальним зборам НАПН України 19 листопада 2021 р. Вісник НАПН України, 2021. № 3(2). URL : <https://visnyk.naps.gov.ua/index.php/journal/article/view/224> (дата звернення : 02.08.2023).

129. Помазан О. Гострі речі в руках малечі. *Дошкільне виховання*. 2021. № 10. С. 18-19.

130. Поніманська Т.І. Дошкільна педагогіка : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ : Академвидав, 2006. 456 с.

131. Порембська Л.А. Побутова праця як засіб виховання самостійності у дітей дошкільного віку : автореф. канд.. пед.. наук :13.00.07, 1967. 25 с.

132. Прибильська Н. Організація роботи педагога за методом спостереження у педагогічній системі Марії Монтессорі. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2011. № 8. С. 21-27.

133. Прибильська Н.В. Метод спостереження – основний інструмент роботи вчителя Монтессорі. Вісник Асоціації Монтессорі-вчителів України : зб. наук. пр. / упор. В.З. Горюнова, Т.П. Михальчук. Київ : Школяр, 1999. Вип. 4. С. 34-38.

134. Прибильська. Н., Проценко Н. Сенсорне виховання в педагогіці Монтессорі. *Дошкільне виховання*. 2014. № 8. С. 9–11.

135. Про дошкільну освіту : Закон України від 11.07.2001 р. № 2628-III. Дата оновлення 31.03.2023. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2628-1> (дата звернення : 25.07. 2023).

136. Про організовану і самостійну діяльність дітей у дошкільному навчальному закладі : інструктивно-методичні рекомендації : Лист Інституту

інноваційних технологій і змісту освіти № 1.4/18-3082 від 26.07.10 р. URL : <https://osvita.ua/legislation/doshkilna-osvita/9091/> (дата звернення : 26.07.2023).

137. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. Дата оновлення 02.07.2023. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення : 25.07.2023).

138. Пряженцева Т. Монтессорі-заклад: досвід організації діяльності. *Дошкільне виховання*. 2014. № 8. С. 6-8.

139. Родненко М.Є. Монтессорі-освіта: актуальність, тенденції та перспективи розвитку. *Педагогічні науки : теорія, історія, інноваційні технології* : зб. наук. праць. Суми : СумДПУ, 2016. № 10 (64). С. 279–290.

140. Розумне виховання сучасних дошкільнят : навч.-метод. посіб. / за ред. Н.В. Гавриш. Київ : Видавничий дім «Слово», 2015. 175 с.

141. Савченко М.В. Виховання самостійності у дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08. Слов'янськ, 2014. 243 с.

142. Світ дитинства : комплексна освітня програма для дошкільних навчальних закладів / упоряд. О.М. Байєр, Л.В. Батліна, А.М. Богуш та ін.; наук. кер. акад. А.М. Богуш; за заг. ред. Л.В. Батліної. Тернопіль : Мандрівець, 2015. 200. с.

143. Січкарь А.Д. Підготовка студентів до особистісно орієнтованого виховання у ході педагогічної практики на базі школи-дитсадка Монтессорі. *Освітологічний дискурс*. 2010. № 2. С. 105–119.

144. Словник української мови: в 11 т. / АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні ; редкол. І.К. Білодід та ін. Київ : Наук. думка, 1970-1980. Т. 9. 920 с.

145. Соломонюк С. Розвиток самостійності як інструменту досягнення бажаного. *Методична скарбничка вихователя*. 2015. № 2. С. 45-48.

146. Соціально-моральний розвиток і виховання дітей дошкільного віку : колективна монографія / укл. : О.Л. Кононко та ін.; за заг. ред. О.Л. Кононко. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2020. 287 с.

147. Стежина : комплексна альтернативна програма для дошкільних навчальних закладів, що працюють за вальдорфською педагогікою / авт.-упоряд. А.М. Гончаренко, Н.М. Дятленко. Київ : 2014. 223 с.

URL : <https://f.osvita.city/file/36/stezhina2014.pdf> (дата звернення : 25.12. 2023).

148. Сторонська О.С. Педагогічна спадщина М. Монтессорі у дослідженнях вітчизняних і зарубіжних вчених : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Дрогобич, 2013. 270 с.

149. Сторонська О.С. Теоретичне осмислення та оцінка педагогічної системи М. Монтессорі . *Збірник наукових. праць. Бердянського державного педагогічного університету. Педагогічні науки*. Бердянськ : БДПУ, 2011. № 2. С. 247–252.

150. Технологія саморозвитку (М. Монтессорі). Освітні технології : навч.-метод. посіб. / за заг. ред. О.М. Пехоти. Київ : А.С.К., 2003. С. 58-69.

151. Тимошенко О. Розвивальне середовище за Монтессорі-системою. *Дошкільне виховання*. 2002. № 5. С. 14-15.

152. Удіна О.М. Виховання самостійності дошкільників в образотворчій діяльності (на матеріалі апікації) : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08. Київ, 2008. 25 с.

153. Удіна О.М. Проблема виховання самостійності дітей дошкільного віку: теоретичний аспект. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. пр. / за ред. О.В. Сухомлинської. Київ ; Житомир : ЖДУ, 2004. Вип 6. Кн. 1. С. 145-151.

154. Улюкаєва І.Г. Використання досвіду розвитку дошкільної освіти в зарубіжних країнах і Україні на початку ХХІ ст. Дошкільна освіта в контексті ідей Нової української школи : зб. наук. пр. / за ред. Г.В. Беленької, В.І. Бондар, І.М. Шоробури. Хмельницький : ФОП Мельник А.А., 2020. С. 386–392.

155. Улюкаєва І.Г. Історія дошкільної педагогіки : підр. Київ : ВД «Слово», 2016. 424 с.

156. Улюкаєва І.Г. Світовий процес розвитку дошкільної освіти та його вплив на становлення вітчизняної теорії і практики (XIX – початок XX ст.). Інноватика у вихованні : зб. наук. пр. / упоряд. О.Б. Петренко; редкол. О.Б. Петренко та ін. Рівне : РДГУ, 2018. Вип. 7. С. 222-232.

157. Улюкаєва І.Г. Становлення і розвиток дошкільної педагогічної освіти в Україні (1905-1941. рр.) : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Київ, 1993. 18 с.

158. Філософія: словник термінів та персоналій / упоряд. В.С. Бліхар та ін. Київ : КВІЦ, 2020. 274 с.

159. Фіцула М.М. Педагогіка : навч. посіб. 2-ге вид., випр., доп. Київ : Академвидав, 2007. 560 с.

160. Формування базових якостей особистості дітей старшого дошкільного віку в ДНЗ : монографія / Г.Беленька та ін.; за заг. ред. О. Рейпольської. Харків : «Друкарня Мадрид», 2015. 330 с.

161. Формування інноваційного простору дошкільної освіти : наук.-метод. посіб. / упоряд. Н.В. Любченко та ін.; за ред. С.Р. Чернишової. Київ, 2012. Ч. 1. 112 с.

162. Формуємо у старших дошкільників цілісне світобачення : навч.-метод. посіб. / О.Л. Кононко. та ін. Київ : Імекс-ЛТД, 2013. 260 с.

163. Хейнсток Е. Основи Монтесорі (вибрані сторінки). Українська освіта. Чому Монтесорі? / за заг. ред. Б.М. Жебровського; упор. і літ. ред. Г.П. Марченко. Київ : КМПУ ім. Б.Д. Грінченка, 2003. С. 45- 57.

164. Хілтунен О. Одинадцять міфів педагогіки саморозвитку або неупереджена прогулянка Монтесорі-школою. Українська освіта. Чому Монтесорі? / за заг. ред. Б.М. Жебровського; упор. і літ. ред. Г.П. Марченко. Київ : КМПУ ім. Б.Д. Грінченка, 2003. С. 17-22.

165. Хопта С.М. Педагогічні ідеї Марії Монтесорі в контексті сучасного освітнього простору. *Інноваційна педагогіка*. 2020. Вип. 28. С. 48-51.

166. Хрестоматія з історії дошкільної педагогіки : навч. пос. / упоряд. З.Н. Борисова, В.У. Кузьменко; заг. ред. З.Н. Борисової. Київ : Вища школа, 2004. 512 с.
167. Чепіль М., Дудник Н. Педагогіка Марії Монтессорі : навч. посіб. Київ : ВД «Слово», 2017. 272 с.
168. Чепіль М., Дудник Н. Педагогічні технології : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2012. 222 с.
169. Чопик Ю.С., Стражнікова І.В. Зарубіжна реформаторська педагогіка в оцінках українських науковців другої половини ХХ – початку ХХІ століття : монографія. Івано-Франківськ : НАІР, 2017. 264 с.
170. Чопик Ю.С. Українське монтессорізнавство: сучасний стан і перспективи розвитку. *Проблеми сучасної педагогічної освіти. Серія : Педагогіка і психологія*. Ялта, 2014. Вип. 45, Ч. 2. С. 354–359.
171. Чуб Н.В. Довідник для батьків дошкільників. Психологія дитини від А до Я : навч.-метод. посіб. Харків : Веста, 2007. 160 с.
172. Шапар В. Сучасний тлумачний психологічний словник. Харків : Прапор, 2007. 640 с. URL : [Сучасний тлумачний психологічний словник : Шапар В.Б. : Free Download, Borrow, and Streaming : Internet Archive](#) (дата звернення : 20.07.2023).
173. Шаповалова О.В. Роль сім'ї у дошкільній освіті: теорія і практика : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів. Суми : ДПУ імені А.С.Макаренка, 2019. 225 с.
174. Якименко С.І. Педагогічні ідеї Софії Русової та Марії Монтессорі: порівняльний аналіз : монографія. Київ : ВД «Слово», 2015. 296 с.
175. Ярославцева Л. Повернутися обличчям до дитини. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2014. № 1. С.4-9.
176. Я у світі. Програма розвитку дитини від народження до шести років / О.П. Аксьонова та ін.; наук. кер. О.Л. Кононко. Київ : ТОВ МЦФЕР-

Україна, 2019. 488 с. URL : <https://mon.gov.ua/storage/app/media/programy-rozvytku-ditey/programma-ya-y-sviti.pdf>. (дата звернення : 15.01.2023).

177. Grigorieva N.A., Fedorova S.O., Honchar N.P. Innovation of preschool education: foreign practices and domestic experience of their implementation. Prospects and innovations of science. Series Pedagogy . Kiev : Publishing Group «Scientific Perspectives». 2021. Issue № 5. Part 5. Pp. 36-47.

178. Hainstok Elizabet G. Teaching Montessori in the Home: The Shool Years. New York : New American Library, Plum Books. 1978. 320 p.

179. Helbrugge Theodor. Unser Montessori-Model. Frankfurt-am-Main : Fisher. 1984. 304 p.

180. Kramer Rita. Maria Montessori: A Biography. New York : Putnam's. Order online through Amazon. Com. 1976. Pp. 8–9.

181. Lillard Paula P. Montessori: A Modern Approach. New York : Schocken Books. 1972. 175 p.

182. Montessori M. Education for people. Montessori Padagogik heute. Frankfurt a. M. : Fischer. 1992. 160 p.

183. Montessori M. Letter 207. *Dutta K. and Robinson A. Rabindranath Tagore : Selected Letters of Rabindranath*. 1997. Pp. 326-327.

184. Montessori M. Peace and Education. Adyar, India : Teosophical Publishing House. 1943. 120 p.

185. Montessori M. The Absorbent Mind. Madras, India : Teosophical Publishing House. 1949. 421 p. URL : [The Absorbent Mind : Montessori, Maria : Free Download, Borrow, and Streaming : Internet Archive](#) (дата звернення : 25.07.2023).

186. Montessori M. The Absorbent Mind. Oxford, England: Clio, press, Cop. 1989. Vol. 1. 270 p.

187. Montessori M. The Child in Family. Chicago, Illinois : Henry Regnery Co. 1970. 140 p.

188. Montessori M. The Discovery of the Child. Adyar, India : Kalakshetra Co. 1948. 507 p. URL : [The Discovery Of The Child \(1948\) : Free Download, Borrow, and Streaming : Internet Archive](#) (дата звернення : 25.07.2023).

189. Montessori M. The Secret of Childhood. India : Orient Longmans LTD. 1936. 282 p. URL : [The Secret Of Childhood : Carter,barbara Barclay Ed. : Free Download, Borrow, and Streaming : Internet Archive](#) (дата звернення : 25.07.2023).

190. Standing E. Maria Montessori. Her life and work. New American Library. 1984. 382 p.